

LA GARROTXA: AGRICULTURA I PRODUCTES ALIMENTARIS LOCALS

Juanjo Cáceres, Elena Espeitx

Març de 2003

EL CONCEPTE DE PRODUCTE LOCAL

Els productes locals a la Garrotxa

LA MODERNA PRODUCCIÓ ALIMENTÀRIA

LES TRANSFORMACIONS DE L'AGRICULTURA A CATALUNYA

LA MODERNITZACIÓ AGRÀRIA A LA GARROTXA

AGRICULTURA I PRODUCTES LOCALS

El paisatge agrari a la Garrotxa

Problemes estructurals de les petites explotacions a la Garrotxa

Diicultatss conjunturals: les "crisis alimentàries"

Canvis en les formes de producció: la producció ecològica

La dinamització del producte agrari local: la SAT Vall d'en Bas i el cas de la patata

La dinamització del producte agrari local: els fesols de Santa Pau

Altres formes de potenciació de la qualitat

La situació de les varietats locals

CONCLUSIONS

BIBLIOGRAFIA

EL CONCEPTE DE PRODUCTES LOCALS

En el nostre treball, hem escollit referir-nos a les produccions que analitzem com a "productes locals". Aquesta elecció terminològica, en principi, no identificaria suficientment el tipus de productes als quals fem referència, ja que, en un sentit ampli, un producte local seria tot aquell que es produeix dins un territori determinat, però no és aquesta l'accepció que se li vol donar en aquest cas.

En el marc d'aquest projecte, quan parlem de productes locals ens referim, d'una banda, als productes, transformats o no, que es produeixen o s'elaboren i que s'han produït o elaborat en un territori determinat "al llarg del temps". "Al llarg del temps" vol dir, en aquest cas, des d'abans de la introducció massiva dels conreus comercials, que han desplaçat les varietats locals; de la ramaderia intensiva, que en molts casos es tradueix en la pràctica desaparició de les races locals o la seva marginació a l'autoconsum, i de la substitució progressiva dels productes d'elaboració domèstica pels de l'agroindústria. És a dir, aquesta categoria que anomenem "productes alimentaris locals" es construeix en bona mesura en contraposició als models de producció i de consum alimentari hegemònic aquestes darreres dècades.

Les terminologies existents per referir-se a les produccions vinculades a un territori són molt variades i cobren sentits diferents segons la funció que se'ls hi vol donar. Un dels conceptes més destacat a la comarca i que s'empra per referir-se a les varietats de plantes tradicionals al territori és el de "varietats velles". Aquesta definició, segons Guillem Arribas, és més apropiada que autòctona o tradicional. Els agricultors han fet circular molt al llarg del temps les llavors entre els territoris, per la qual cosa poden haver estat molt de temps en un territori però no ser exclusives d'aquell i el terme "autòcton" no esdevé apropiat. D'aquesta manera, les varietats s'adapten a diferents zones i esdevenen locals i en aclimatar-se, poden constituir subvarietats o estirps locals. En aquest procés d'adaptació, les varietats experimenten una diferenciació fenotípica, pròpia de l'adaptació a les condicions eco-agrícoles del territori, però també, en alguns casos, genotípica, per l'intercanvi genètic amb altres varietats conreades en aquell territori. Aquestes raons fan d'aquesta terminologia que posa l'accent en l'antiguitat relativa de la presència d'una varietat en un territori i en l'adaptació al medi d'aquella un concepte útil.

Altra concepte que serveix freqüentment per denominar algunes produccions locals és el de "producte de la terra". L'expressió "productes de la terra" prové de la francesa "produits de terroir". Es tracta d'una expressió que es comença a estendre a principis dels noranta i que cada cop s'utilitza més per part pels productors i els distribuïdors, per tal de donar una imatge valoradora als productes alimentaris locals. Si bé la noció francesa de "terroir" és relativament precisa, és a dir, designa un medi que presenta unes característiques físiques (tipus de sòl, clima, etc.) i culturals específiques, la de "produits du terroir" és més imprecisa. Associat al terme "produit", fa referència a la seva dimensió social i reprèn la noció de regió, de territori, però no des de una concepció natural sinó més aviat com una construcció social. El "terroir" és un territori rural, on es desenvolupa la cultura local. Això suposa que com a productes de la terra es denominin aquells que tenen una vinculació forta amb el territori i que aquesta vinculació amb el lloc de producció hagi de tenir una profunditat històrica i cultural. Un producte local només és considerat un producte de la terra en la mesura que hagi estat produït i/o elaborat "des de sempre", "tradicionalment", en un lloc determinat, per la qual cosa aquests productes han d'estar associats a tot un conjunt d'aprenentatges, de sabers, de pràctiques específiques.

La construcció d'aquestes categories de productes apareix en un moment en què es planteja, des de diferents àmbits i per diferents motius, la necessitat de buscar models productius i alimentaris alternatius. Els arguments principals que s'utilitzen per explicar aquesta necessitat, com ja s'ha comentat, són de diferent ordre: un desenvolupament local sostenible; un turisme rural poc depredador i ben integrat en un territori, des del punt de vista ambiental, econòmic i social; el manteniment de la diversitat biològica; el manteniment de la diversitat cultural i el manteniment de la diversitat alimentària. Aquesta dimensió dels productes "locals" fa que els productes de conreu ecològic o els productes elaborats amb tècniques artesanals (formatges, embotits, mel, pastisseria, etc.) encara que no "tradicionalment", és a dir, que no s'hagin elaborat des de fa temps en el lloc de la mateixa manera, s'inclouin en aquesta categoria. Aquests "nous productes locals", tot i no compartir tots els elements que es consideren constitutius de l'especificitat dels "productes de la terra", és a dir, un vincle intens amb el territori documentat al llarg del temps i percebut com a identitari per la població local, comparteixen una característica fonamental que fa que se'ls equipari: formen part d'aquests models alternatius que acabem d'esmentar, i, per tant, els arguments indicats són pràcticament idèntics (integració en un desenvolupament rural sostenible i en el turisme rural, manteniment de la diversitat biològica, cultural i social, manteniment de la diversitat alimentària).

D'altra banda, "els nous productes locals", actuen en molta força des de la perspectiva d'una vessant que cada cop pren més relleu en l'àmbit alimentari, el de la "seguretat alimentària". Cal tenir en compte que algunes de les característiques que s'atorga als productes "locals" són molt eficaces en l'àmbit de les representacions i que actuen sovint amb més força que les meres referències al passat. D'altra banda, fins i tot els productes considerats "de la terra" en un sentit més estricte, poden ser també considerats nous productes, en canviar totalment la seva lògica de producció i de consum i el seu paper en el teixit socioeconòmic local. Intentar establir distincions rígides entre uns i altres no té doncs gaire sentit, perquè tant si són autòctons i ben arrelats en el temps com si no, comparteixen actualment una lògica i unes funcions comunes, i s'integren en les mateixes representacions.

És evident que els "escàndols" alimentaris d'aquests darrers temps juguen un paper en aquest sentit i que estan contribuint, a hores d'ara, a que es puguin valorar més determinats models de producció que encaixen molt bé en la nostra definició de productes alimentaris locals. Ara bé, aquesta valoració no té, de cap manera, un caràcter patrimonial ni identitari, sinó que respon a uns altres plantejaments, a unes altres motivacions. Amb tot, de la mateixa manera que la valoració "patrimonial" s'entén i s'explica en un determinat context social, econòmic i cultural, aquesta valoració d'unes produccions locals "més segures" per la salut també apareix en un determinat context i s'explica per aquest. Si la valoració de les produccions locals, de les formes d'elaboració artesanes, es produeix per motivacions diferents, tant és. Que segueixin "vives" és el que cal, per què compleixen una funció de manteniment de la diversitat i de l'especificitat local, en el sentit més ampli: biodiversitat, diversitat social, diversitat cultural, diversitat alimentària. És evident que han canviat -i canviaran encara més- els agents, les motivacions, tant dels qui produeixen com dels qui els consumeixen, les formes de consum, fins i tot poden canviar els productes mateixos, però és que el patrimoni, com nosaltres l'entendem, és quelcom que canvia constantment, i que es va construint segons li dóna forma i l'interpreta la societat que el pensa i que el valora.

Les produccions locals a la Garrotxa

Per valorar les possibilitats a mig i llarg termini de dinamització dels productes locals, convé indicar quins són aquests productes locals a la Garrotxa. Hi han diferents grups de productes que podrien entrar dins la categoria que nosaltres hem descrit:

- i. Produccions alimentàries elaborats amb matèries primeres de qualitat: per exemple, iogurts de la Fageda, les farinetes de fajol o el farro.
- ii. Produccions alimentàries amb formes de producció respectuoses amb el medi ambient: els productes ecològics o els productes d'agricultura integrada (patata de la Vall d'en Bas)
- iii. Produccions recuperades: per exemple, el fajol.
- iv. Produccions hortícoles basades en varietats velles: el fesol de Santa Pau i un bon nombre de productes d'horta i de fruiters conreats a la comarca, inventariats per Guillem Arribas, alguns dels quals encara es produeixen.
- v. Embotits artesans
- vi. Formatges artesans, iogurts ecològics
- vii. Mel artesana i derivats (vi de mel, própolis...)
- viii. Begudes artesanes: per exemple, la ratafia
- ix. Productes de recol·lecció: les castanyes, els bolets...
- x. Conserves artesanes i/o ecològiques
- xi. Productes de fleca: per exemple, el tortell de Rams, coca matafaluga...

La varietat de produccions que podrien considerar-se dins de la nostra denominació indica una forta diversitat. Davant d'aquesta gran oferta, es detecten també unes condicions que podrien denominar "territorials" molt favorables a la dinamització d'aquestes produccions. Els avantatges són de diferent ordre:

- a) Avantatges geogràfics: valors paisatgístics, valors mediambientals (qualitat dels sòls, clima...)

- b) Agents socioeconòmics dinàmics: agents privats dinàmics (productors, restauradors, artesans, agents turístics...), intensa activitat associativa (AGTAT, SAT Vall d'en Bas, Associació de conreadors de Santa Pau, etc.), formació especialitzada (per exemple, IES Garrotxa, SAT Vall d'en Bas)
- c) Suport d'entitats públiques: administració local (ajuntaments), entitats de gestió del territori (Parc Natural de la ZVG)

Aquestes condicions són particularment favorables, molt més que a altres comarques catalanes, ja que no és freqüent que conflueixin tants factors positius per a generar una producció alimentària de qualitat i cap a un model de desenvolupament sostenible. Aquest interès per millorar la qualitat i per un desenvolupament basat en la sostenibilitat són criteris que han estat impulsats des de diferents àmbits: AGTAT, institucions locals, Parc Natural..., i abasta al conjunt de sectors econòmics: indústria, construcció, serveis i, particularment, el turisme i l'agricultura.

També els comportaments alimentaris actuals poden adaptar-se bé a aquests productes. Convé distingir en ells dos tipus de tendències que actuen sobre els comportaments del conjunt d'habitants del territori català:

a) Tendències llargues, que venen produint-se des de fa més temps i que contemplen:

- xii. Una preocupació creixent per la pèrdua de sabor dels productes
- xiii. Augment del consum alimentari quotidià fora de la llar
- xiv. Augment del consum alimentari fora de la llar en temps de lleure
- xv. Revaloració de la cuina tradicional en el consum festiu
- xvi. Canvis en les formes de proveïment domèstic (major concentració de la compra, utilització de noves tècniques de conservació com la congelació), preferència del mercat i la botiga per la compra del producte fresc i del supermercat pels productes envasats, demanda creixent de productes amb servei incorporat...
- xvii. Desconeixement de les formes de producció per part del consumidor
- xviii. Disminució de la despesa domèstica en alimentació.

b. Processos emergents, que s'han manifestat més recentment

- i. Preocupació per la qualitat sanitària dels productes
- ii. Preocupació per la qualitat mediambiental dels productes
- iii. Valoració de la cuina basada en productes de qualitat.
- iv. Canvis en les formes de proveïment domèstic: nous canals de distribució, diferenciació entre proveïment quotidià i proveïment festiu / turístic
- v. Revaloració de la temporalitat dels productes alimentaris
- vi. Desconfiança vers les formes de producció agroramadera
- vii. Disposició a augmentar -moderadament- la despesa alimentària en productes amb servei incorporat i/o amb una qualitat garantida.
- viii. Major valoració, per una part de la població, de les hortalisses, verdures fruites i lactis en detriment de la carn, i en menor mesura, el peix

També cal esmentar algunes tendències més específiques de la població local garrotxina, com ara l'alta valoració dels productes locals, l'alta valoració del circuit curt de comercialització i preocupació per la seva desaparició davant la manca relleu generacional. També cal posar de relleu la forta demanda de productes amb servei incorporat, a causa de la disminució de disponibilitat de temps i de disposició de dedicar-ne a les tasques domèstiques. Aquestes tendències sustenten també una tendència llarga al desplaçament de la cuina local cap a consums extraordinaris, paral·lels als canvis en les formes de proveïment domèstic, i a la disminució del temps dedicat a la cuina.

Així doncs, els productes locals poden ocupar un espai en l'alimentació quotidiana, adaptant-se als nous comportaments alimentaris. Alhora s'observa que alguns elements recents estan accentuant l'interès per consumir productes d'una qualitat superior, que ofereixin una garantia en seguretat sanitària i ambiental i unes qualitats organolèptiques. El moment actual de crisi del sistema ramader

industrial fa del present un moment propici per a la diversificació paisatgística i biològica a partir de la recuperació de pastures i conreus i el desenvolupament de models agroramaders extensius i/o ecològics. Els interessos en aquest sentit són encara més forts a la Garrotxa, on a mesura que desapareixen les generacions més grans d'agricultors, es percep amb més intensitat una disminució de la diversitat i la qualitat alimentària a la comarca. Per tant, des del perspectiva de la població local, els productes locals també presenten condicions favorables al seu desenvolupament.

Ara bé, malgrat aquestes circumstàncies propícies, el fet és que les tendències socioeconòmiques presents no estan afavorint un desenvolupament d'aquestes produccions i no és fàcil advertir com es pot invertir aquesta tendència. El primer factor que cal tenir present es que el desenvolupament d'una activitat agroramadera local i de qualitat entra en conflicte amb altres sectors econòmics. D'altra banda, l'activitat industrial fomenta un model de desenvolupament que comporta forts impactes mediambientals i que posa en perill les possibilitats de garantir a mig termini una oferta alimentària i turística de qualitat. Fins i tot el propi sector turístic, que pretén desenvolupar-se en part sobre l'oferta alimentària, tant de productes com gastronòmica, si no contempla aquestes produccions com quelcom més que un record turístic distintiu, estarà potenciant una oferta sense identitat que a mig termini mostrarà la seva fragilitat davant altres ofertes més ben consolidades. Pensem que actualment, aquests models de desenvolupament territorial s'estan realitzant a tota Europa, el que genera una creixent competència entre territoris i que pot desencadenar canvis en els propers anys en l'orientació dels flux turístics.

D'altra banda, per promoure el desenvolupament dels productes locals, cal considerar quins són els productes locals, tradicionals o no, que s'adaptin millor a les noves formes de consum i als nous comportaments alimentaris. Els productes locals considerats "tradicionals", avui, ocupen llocs diferents en l'alimentació garrotxina. Alguns, tot i que coneguts, ja no formen part de la població local. Altres en canvi, són plenament vigents, encara que la seva lògica i de consum i la seva funció dins la dieta hagi variat. Determinats productes o elaboracions, com la farineta de fajol, no responen a aquest perfil, i per tant no aconsegueixen integrar-se als inventaris alimentaris actuals garrotxins; o, com el farro, que tot i que encara es consumeixi —molt poc— i que es vulgui valorar, ja no té un espai en l'alimentació quotidiana. Per la gent gran, s'associa amb la gana i l'escassetat. Per la gent més jove, no presenta massa atractius.

Els productes que cal potenciar són aquells que responen a les demandes actuals abans esmentades. La "tradicionalitat" no és en si mateixa un valor suficient per dinamitzar un producte, fora de l'escenificació de fires i festes de productes. Aquestes festes al voltant de productes i cuines són útils des de la perspectiva del turisme i de la dinamització del territori, però no són una via suficient per sí mateixa per valorar les produccions agrícoles, ramaderes i artesanes locals. En canvi, hi ha altres productes qualificats de locals i "tradicionals" que sí ocupen aquest espai. En primer lloc, indiscutiblement, cal posar els embotits, que es reconeixen unànimement com a propis i alhora segueixen formen part dels inventaris alimentaris quotidians. La coca de llardons i el tortell de matafaluga apareixen també constantment com a referents locals. I, com en el cas dels embotits, no són només productes coneguts i reconeguts, sinó que són també integrats en els consums habituals. En un ordre de freqüència de consum més baixa, però també apreciada i coneguda, està la ratafia.

És, per tant, prioritari si efectivament l'opció del territori és el desenvolupament d'uns criteris de qualitats territorials que incloguin la producció alimentària, que es generin unes iniciatives locals per integrar amb credibilitat la producció alimentària local. I això implica afrontar els problemes estructurals en tots els àmbits que afecten a la producció de productes locals i abordar quin paper juguen a cada àmbit i quin paper podrien jugar en el futur.

Pel que fa a l'agricultura, l'anàlisi dels productes locals garrotxins obliga a contemplar dos aspectes que incideixen directament en aquells i estretament relacionats: les polítiques agràries europees i l'evolució de l'agricultura a Catalunya des de la segona meitat del segle XX.

LA MODERNA PRODUCCIÓ ALIMENTÀRIA

Els estats que avui formen la Unió Europea han garantit des de fa dècades l'accés als aliments per a la gran majoria de la població, la qual cosa permet parlar en ells d'abundància alimentària. L'abundància alimentària actual resulta de tot un seguit de transformacions en els formes de producció, distribució i conservació. Els segles XIX i XX van estar marcats socioeconòmicament per la revolució industrial, l'èxode rural i el creixement de les ciutats, pel triomf de l'economia de mercat sobre l'economia de subsistència i per l'extraordinari desenvolupament dels transports i dels comerç mundial. La revolució industrial afecta de diferents maneres i per diverses vies l'alimentació, i un dels factors rellevants és el desenvolupament de les indústries alimentàries. Productes intermediaris com les farines, els olis, el sucre, el vinagre, etc. que abans es fabricaven artesanalment, es produeixen ara a potents fàbriques. Altres empreses preparen aliments o condiments a punt per menjar. Productes que abans eren produïts per artesans o pagesos com els embotits i els formatges també han passat en gran mesura a mans de la indústria alimentària, així com tots aquells que s'elaborava en l'àmbit domèstic, com les confitures, les conserves de fruites i hortalisses, els confitats, etc.

A partir de mitjans del segle XX, i només en algunes dècades, els nous mitjans de producció i els nous mitjans de transport han transformat profundament les condicions de la producció i dels intercanvis agrícoles en els països desenvolupats; les condicions biològiques, amb la selecció de plantes i d'animals domèstics més productius; les condicions ecològiques, amb la simplificació dels ecosistemes cultivats especialitzats; també les condicions de treball, amb unes màquines tant eficients que han convertit en innecessària l'energia animal i reduït extraordinàriament les necessitats de mà d'obra, han tingut una transcendència indiscutible. S'ha doblat la producció i es quintuplica la productivitat, de manera que aquest nou sistema agrícola i alimentari, compost de subsistemes especialitzats, que explota materials biològics seleccionats, es mostra capaç de produir aliments en abundància per tota la població, de la qual només una part molt reduïda s'ha de dedicar a la producció alimentària

En l'àmbit de l'agricultura, les transformacions s'han basat en el desenvolupament de nous mitjans de producció agrícola. Cal destacar la "motorització" (motors d'explosió o elèctrics, tractors automotors cada cop més potents); la gran mecanització (màquines cada cop més complexes i eficients); i la "quimització" (adobs minerals i productes de tractament) L'anomenada "segona revolució verda", que va culminar els anys 70, va suposar l'aplicació a la millora vegetal dels coneixements de la genètica clàssica desenvolupats a partir dels descobriments de Mendel. Els increments que s'obtenen en el rendiment dels cereals suposen una profunda alteració dels sistemes agrícoles d'un gran nombre de països. I en aquest moment ja s'ha iniciat la anomenada "tercera revolució verda", que es deriva de l'aplicació del conjunt de tecnologies que es coneix com l'aplicació de l'enginyeria genètica a la millora de les plantes cultivades.

POLÍTIQUES AGRÀRIES A LA UNIÓ EUROPEA

Dins d'aquest context s'inscriu la Política Agrària Comuna de la Unió Europea. En el moment de la seva creació, l'any 1962, la PAC havia d'assegurar la seguretat alimentària d'una Europa que només cobria el 80% de les seves necessitats alimentàries. La producció es va incrementar ràpidament. Des de mitjans dels anys 70, s'assoleix l'autosuficiència. La relativa penúria de la posguerra dona lloc a la sobreproducció, fent possible el desenvolupament de les exportacions. Per exportar, però, cal recórrer a subvencions, ja que els preus europeus són superiors als del mercat mundial i s'arriba llavors a una situació contradictòria: el nivell dels preus garantits incita els productors a desenvolupar sempre els rendiments i els volums, mentre que la sortida dels excedents costa cada cop més als contribuents europeus, alhora que es deprimeixen els cursos mundials, fent la competència als productes del sud.

L'any 1992 va concretar-se una reforma de la PAC. El juliol de l'any 1985 la Comissió Europea va elaborar el document titulat "Les perspectives de la PAC", document conegut com "Llibre Verd", on s'obria un ampli debat sobre el futur de l'agricultura europea i es marcaven les principals línies que portarien a la reforma de la PAC de maig del 1992. L'objectiu declarat consistia en protegir l'agricultura i els interessos a llarg termini dels ciutadans europeus. L'any 1998 el Consell Europeu comença a parlar de la retirada de terres de producció. Es propugna abandonar l'agricultura

intensiva, a la que s'acusa de contaminar les aigües i degradar els sòls. A més, es comença a adoptar mesures de caire regional o per a zones d'interès ambiental especial. En aquesta fase, l'agricultura deixa de ser vista com a únic factor component del desenvolupament rural i es vol orientar vers la diversificació econòmica. Es concep un canvi radical centrat en la participació de l'agricultor, al qual se li atorguen dues funcions simultànies: una activitat productiva i una activitat de protecció del medi. Aquest canvi es concreta en l'objectiu de mantenir un nombre suficient d'agricultors a les terres com a forma de preservació ambiental, de protecció del paisatge i d'un model d'agricultura familiar que és expressió d'un model de societat.

És en aquestes circumstàncies que la reforma de la PAC es caracteritza fonamentalment pel pas d'una política de suport mitjançant els preus a una política basada més aviat en ajuts directes als agricultors, que intengra la preocupació de la millora de l'entorn i el desenvolupament socioeconòmic de les regions rurals. Pel que fa a les polítiques de mercats, la reforma de la PAC té com a objectiu que l'agricultura europea pugui encaixar les conseqüències de l'aplicació de la Unió Europea de les obligacions derivades de la Organització Mundial del Comerç. L'aplicació de la reforma es va iniciar l'any 1993. Les finalitats més importants de la reforma es van concretar en cinc grans eixos. Per una banda, cal equilibrar els mercats agraris, per dues vies: mitjançant una contenció eficaç de la producció i mitjançant una actuació més dinàmica sobre la demanda. De l'altra, es planteja la necessitat d'assolir una major competitivitat de l'agricultura europea, tant en el mercat interior com en el internacional. Per això cal una reducció substancial dels preus. Amb aquesta es pot aconseguir un augment del consum i facilitar les sortides en el mercat mundial. D'altra banda, també es proposa l'extensió dels mètodes de producció, per tal contribuir a la protecció del medi. Per aquest motiu es proposen incentius per a la pràctica de la ramaderia extensiva de vacú i d'oví. També apareix com un objectiu una certa redistribució dels ajuts a favor de les explotacions més fràgils, mitjançant subvencions als agricultors, independents del volum de producció. Es propugna el manteniment d'un nombre suficientment alt d'agricultors en actiu, tot i afavorint una certa mobilitat dels factors de producció i concretament de les terres, per així fomentar la racionalització de les estructures productives. Es proposen incentius a la jubilació anticipada dels agricultors i abandonament de pràctiques intensives. Aquestes finalitats han d'aconseguir-se amb un seguit de mesures d'acompanyament formulades pels estats membres en els programes agroambientals, els quals han de concretar per a cada període els objectius pel que fa a la reducció sensible de l'ús de fertilitzants i/o productes fitosanitaris, a la potenciació de la introducció de l'agricultura ecològica, a l'extensificació de la producció animal i vegetal, a la utilització de tècniques afavoridores del medi, a la conservació dels recursos naturals i manteniment de l'espai i del paisatge, així com la incorporació de terres abandonades a espais amb finalitats ambientals. D'aquest debat es deriva el règim d'ajuts als agricultors que utilitzin mitjans de producció menys contaminants, mesures encaminades a la conservació dels recursos i dels espais naturals i un règim de jubilació anticipada per als agricultors. Altres mesures d'acompanyament de la reforma es concretaren en mesures agroambientals en el camp de la integració de la protecció de l'entorn dins de l'activitat agrària, mitjançant la instauració d'actuacions de conservació ambiental i ajuts per a la reforestació.

A Espanya, les mesures d'acompanyament de les quals se'n deriven els ajuts econòmics als agricultors són principalment la reducció de l'ús de fertilitzants i la transformació de conreus en pastures extensives, la reducció de la càrrega ramadera, la formació dels agricultors, el manteniment dels cultius arboris en les zones que tenen problemes d'erosió més greus deguts als pendents extrems i les precipitacions irregulars i la implantació de pràctiques agràries compatibles amb l'ambient. La disminució important dels preus garantits per als grans cultius (cereals, llavors, oleaginosos i proteaginosos) que es decidí dins la reforma, es compensarà mitjançant un import concedit per hectàrea a cada sector específic. Aquest import s'estableix a partir de bases regionals, en funció dels rendiments obtinguts durant un període de referència.

La PAC posa també ara l'èmfasi en el desenvolupament rural. L'objectiu del desenvolupament rural s'intenta assolir amb programes finançats pels fons estructurals, tant en les regions de l'objectiu núm. 1 (regions menys desenvolupades) com en les zones de l'objectiu 5b (zones rurals). Aquesta intervenció comunitària, a més, es va veure reforçada per la iniciativa comunitària Leader, de financiació i realització de projectes de desenvolupament de projectes de desenvolupament i animació adoptats a escala local per entitats públiques o associacions. La diversitat creixent dels espais rurals obliga a diversificar les

mesures de desenvolupament rural, tot classificant-los en cinc categories. La primera inclouria els espais rurals situats en les proximitats de zones molt urbanitzades, caracteritzats per un creixement demogràfic i desenvolupament econòmic sostinguts, per una agricultura intensiva, una forta contaminació, i fortes dinàmiques de densificació i urbanització. La segona categoria correspondria a espais rurals de gran atractiu turístic, caracteritzats per la immigració massiva de joves i la saturació territorial, on predominen les tasques de protecció del patrimoni natural, la gestió de fluxes de transport, la promoció de recursos turístics ambientals. La tercera es refereix als espais rurals amb activitats diversificades, caracteritzats per una situació de transició, amb problemes de comunicacions, de manca d'infraestructures bàsiques i suficients per a garantir la promoció de recursos econòmics que permetin la pluriactivitat. La quarta seria la dels espais rurals amb predomini agrícola, menys diversificats que els anteriors, classificats en dues subcategories de productivitat: de productivitat agrícola alta, associada a un sector eficaç de transformació i comercialització, i les de poca productivitat, amb mà d'obra excedentària. La darrera categoria inclou els espais rurals de difícil accés, necessitats de l'esforç de la inversió pública per assolir un equilibri, espais on la millora de les comunicacions pot contribuir a frenar la desvitalització si va acompanyada de la promoció dels avantatges comparatius que puguin tenir en matèria de turisme

Al temps que es promou una reducció global de la producció agrícola, la millora de l'eficiència de les explotacions agràries comporta un augment de la capacitat productiva, el que pot suposar un problema irresoluble. Per tant, els ajuts han d'anar adreçats a aquelles inversions que permetin reduir costos, millorar les condicions de vida i de treball, i tendeixen a la reconversió de les produccions o a la diversificació de les fonts d'ingressos mitjançant activitats turístiques o artesanals, o fins i tot amb la fabricació i venda a les explotacions dels seus productes. També es destinen a la millora de la higiene i benestar dels animals, així com a la protecció i millora ambiental.

Convertida en exportadora de productes agrícoles, Europa no pot oposar-se a que les negociacions comercials internacionals sobre la liberalització dels intercanvis de productes agrícoles s'engeguin l'any 1988, en el marc del GATT, convertida després en l'Organització Mundial del Comerç (OMC). L'any 1995, se signa l'accord de Marrakeix. La Unió Europea es compromet a acostar els preus concedits als agricultors dels cursos mundials, per tal de reduir el volum de les exportacions subvencionades. La renda dels agricultors es podria mantenir a través ajuts directes als ingressos, desconnectats dels volums produïts. Tot i que en un principi s'hi oposen, hostils, els grans productors de cereals són els qui finalment surten més beneficiats per aquesta política. En un context de cursos mundials orientats a l'alça, poden seguir rebent els ajuts directes. Naturalment, tots els agricultors no se'n beneficien en la mateixa mesura, ja que la reforma beneficia sobretot les grans explotacions. El repartiment de les primes, proporcional a les superfícies, fa que el 20% dels més rics rebin el 80% de les primes, la qual cosa afavoreix la concentració.

Amb tot, a la Ronda d'Uruguay –que es conclou amb l'Acta de Marrakech de 1994- no queden resoltes totes les qüestions agrícoles, per la qual cosa es preveu un nou paquet de temes a decidir a la Ronda del Mil·leni, de la OMC l'any 2000. En aquest camí vers la PAC-III, la Comissió Europea va encomanar la realització d'un estudi, que es va publicar l'any 1995, amb el títol "El futur del món rural", en el que es van fixar les grans tendències del futur i les accions corresponents sobre diferents punts: una major cohesió econòmica i social a la Comunitat, que atengui més a la diversitat regional; un ajustament a la realitat dels mercats internacionals; la protecció del medi ambient i conservació del patrimoni natural (en aquest tercer punt es van introduir els elements d'una nova estratègia de desenvolupament sostenible, de manera que els agricultors, veritables "*guardians de la naturalesa*", han de tenir en compte els impactes de les seves pràctiques culturals). El novembre de 1999, l'anomenada *Declaració de Cork*, redactada pels experts que va convocar el ministre d'agricultura Franz Fischler, s'insisteix en la necessitat de preservar i millorar la qualitat de vida a aquestes zones i es proposa que les zones rurals rebin inversions suficients en infraestructures de tota mena. Cal alhora crear ocupació alternativa a les zones rurals, i aquesta passa per la diversificació. Apareix també el principi de subsidiarietat, per tal que el desenvolupament rural es realitzi de manera descentralitzada i que els agents locals intervinguin directament en la presa de decisions.

De totes les noves orientacions per la UE fixades l'any 1999, una de les més rellevants és el paquet de reformes d l'Agenda 2000. Es proposen tres reptes fonamentals: actualitzar el model agrícola

europèu, reduir les desigualtats entre regions pel que fa a riquesa i perspectives econòmiques i respectar les prioritats amb un augment molt modest dels ingressos pressupostaris fins l'any 2006. S'opta també per una baixada dels preus garantits per tal que els preus comunitaris s'acostin per a mantenir la seva competitivitat encara que es rebaixin les subvencions a l'exportació. La baixada dels ingressos que suposa la reducció de preus es pretén compensar amb un augment de pagaments directes als agricultors, en base a la superfície cultivada, és a dir els qui tenen més superfície, més cobren. També es manté la compensació per retirada de terres. Amb això es pretén enfortir la posició de la UE en el comerç mundial i reforçar la posició de la UE en la propera Ronda de OMC. A l'Agenda 2000 també apareixen unes normes mínimes relatives al medi ambient. Les mesures agroambientals es poden aplicar a través dels programes de desenvolupament rural, o bé mitjançant pagaments directes o bé condicionant aquests pagaments al compliment de determinades condicions mediambientals. Un dels objectius del programa de desenvolupament rural consisteix en crear un sector agrícola i forestal més fort. Aquest èmfasi en el sector forestal fa pensar en una nova especialització dels espais agraris en produccions no alimentàries, amb una forta demanda.

Com ja s'ha vist, la PAC del 1992 està decidida a disminuir el suport públic a la producció agrària i a fer que aquesta s'acosti més a la demanda dels mercats interns i externs. També ha incorporat una àmplia preocupació ambiental -cal disminuir la contaminació generada per l'agricultura i aquesta ha de ser respectuosa amb el medi- però el que és realment diferent a la nova PAC és que el disseny és diferent per als diferents tipus d'explotacions (Etxezarreta: 1997)

L'àmplia transformació de la PAC que s'inicia a la dècada dels vuitanta suposa el pas d'una política general i unitària per a totes les explotacions, d'especialització i intensificació, dirigida a l'expansió productiva, a una política diferenciada per al sector agrari segons el tipus d'explotació. Per a unes, les explotacions "competitives", s'està passant de la política d'expansió productiva a una política de racionalització dels costos i a una millora de la productivitat en un marc de concentració productiva, buscant l'aproximació de la producció a la demanda dels mercats però amb una competitivitat a nivell internacional. Però les altres, la immensa majoria de l'agricultura familiar, han deixat de ser rellevants des del punt de vista de la producció agrària. En les condicions actuals, s'ha abandonat l'intent d'obtenir una paritat de rendes des de l'agricultura (uns dels objectius prioritaris de la primera PAC) i es propugna la disminució de la intensitat productiva, la diversificació de la producció i el respecte del medi ambient. Es vol sostenir l'agricultura familiar, però per raons alienes a la producció agrària (equilibri territorial, atur generalitzat, nous usos de l'espai rural...), molt més vinculades al desenvolupament rural i a les noves utilitzacions de l'espai. En aquest sentit es propugna la diversificació de les activitats i la pluriactivitat. Les noves línies del disseny rural de la PAC de 1992 es basen en una acceptació implícita d'aquesta dualitat organitzativa. L'agricultura familiar ja no és rellevant des de l'òptica de la producció agrària i només se li donarà suport si es reconduïx en la direcció del desenvolupament rural.

Així, si durant el primer període la posició de la Comunitat Europea no es decantava encara pel desenvolupament rural, ja que la imatge de l'agricultura familiar era encara la de l'agricultor a temps complet, a partir dels anys vuitanta es comença a acceptar obertament la necessitat de canvi. S'accepta que la modernització agrària no només no pot resoldre el problema del lloc de treball rural ni de l'equiparació de les rendes dels agricultors sinó que l'empitjora. El desenvolupament rural ja no és la conseqüència de l'organització social i espacial de la producció agrària. Es planteja la dicotomia entre desenvolupament rural i desenvolupament agrari. El desenvolupament rural no sorgeix espontàniament a partir de l'organització productiva, es converteix en una opció social.

Els canvis més significatius d'aquesta etapa se situen en el discurs comunitari, que destaca, com ja s'ha comentat, la necessitat de considerar els problemes de l'agricultura en un àmbit més ampli, convertint el punt de referència el món rural, i no, com fins ara, els aspectes estrictament agraris. Ja l'any 1985, amb l'elaboració de l'informe sobre la PAC, conegut com el Llibre Verd, la Comissió adopta els nous enfocaments que es donen a la problemàtica agrària. El desenvolupament agrari serà substituït pel desenvolupament rural i la millora de les rendes agràries, mitjançant la potenciació de la pluriactivitat i els pluringressos. Més tard, amb el "Futur de la societat rural" (1988), es perfila encara més clarament l'opció d'un desenvolupament del món rural no basat en l'activitat agrària. Productes i cuina local "tradicional" s'integren perfectament en el model i esdevenen elements de gran importància dins

l'esquema del desenvolupament rural per diferents actors: agents turístics, productors i/o elaboradors, administració, alhora que són percebuts molt positivament pels consumidors, que consideren que "productes de la terra" i cuina locals s'adapten molt bé dins del paquet del turisme rural. Ja s'ha destacat que un dels aspectes que s'emfasitza a la PAC de 1992 és el de la conservació del medi. Els productes alimentaris "tradicionals", i les formes de producció extensives es relacionen amb un desenvolupament sostenible respecte amb el medi. Els programes comunitaris relatius a medi ambient i desenvolupament sostenible destaquen aquesta relació, a través de la conservació de les races autòctones, de les varietats locals, la ramaderia extensiva, la reducció de l'ús de productes químics, la rotació de conreus, etc.). Productes de la terra i productes locals també s'inclouen en els models de desenvolupament rural i els discursos que els envolten. No només s'integren bé en aquests models per les formes de producció, que solen ser més extensives, i pel paper que poden jugar a l'hora de conservar races i varietats, sinó també per les formes de distribució i de comercialització i distribució, que en molts casos -no sempre- utilitzen canals curts (des de la venda en el mateix lloc de producció fins a la distribució dins l'àmbit comarcal exclusivament), i això pot ser considerat un avantatge des del punt de vista ambiental i del desenvolupament local.

A partir d'aquest moment, les estratègies que es propugnen com més adients per generar desenvolupament rural giren al voltant de les idees de diversificar i aglutinar (Etxezarreta: 1997,138). Diversificar en el sentit que les unitats familiars en l'àmbit rural conceben la seva activitat econòmica no com una única activitat, sinó com un cúmul d'activitats diverses: agricultura a temps parcial, hosteleria, artesanía, comerç...i això o bé combinant les activitats una mateixa persona o bé els diferents membres d'una família. Aquesta és una situació que s'observa sovint entre productors de productes locals. Cap d'aquestes activitats permet per sí sola obtenir els ingressos suficients per viure, però totes juntes sí. Això suposa, per una banda, aglutinar les diferents activitats, i de l'altra, aglutinar els recursos familiars. És a dir, cal utilitzar els recursos disponibles a la família -treball, instal·lacions, terra si s'és agricultor- i els estalvis per a generar activitats econòmiques. S'insisteix en la conveniència d'uns esquemes d'activitat econòmica de base territorial, mitjançant els quals es potenciï la dinamització dels recursos existents a aquesta.

També es considera els efectes que poden tenir les activitats dels neorurals en aquest model. En efecte, i al marge d'aquest discurs, cal tenir en compte el paper destacat que han tingut els neorurals en la recuperació de nombrosos productes "de la terra", —sobretot, encara que no exclusivament— dels formatges locals a les comarques pirinenques, i en menor mesura, en la producció de productes de conreu ecològic. Aquest model proposa que s'obrin noves línies de mercat, segments de mercat, a través dels productes alimentaris locals i "tradicionals". Tot el ventall de productes alimentaris locals, amb protecció jurídica (denominacions d'origen, denominacions comarcals, etc.) o sense, productes específics, artesans, així com la cuina local, esdevenen un element destacable en aquest sentit. Els productes "de la terra" i els plats tradicionals s'integren perfectament en aquest model i són integrats ràpidament en el discurs sobre el desenvolupament rural. Defensar aquest model, en el moment que apareix, no té un interès només econòmic, ja que suposa una millor utilització dels recursos, sinó també polític, en la difícil situació d'atur estructural i la intensificació dels problemes al camp generats per la reforma de la PAC. Per tant, aquestes propostes són ben acollides i integrades en els discursos institucionals.

Com assenyala Etxezarreta, sovint els agricultors mostren el seu desacord amb aquests models i observen amb recel la introducció d'aquestes noves formes d'activitats complementàries que presuposa aquest model. Consideren que l'entrada a la UE els obliga a reestructurar les seves explotacions, sovint ben orientades i definides a nivell productiu. En molts casos destaquen que seria preferible que les línies d'ajuts es dirigissin a garantir la viabilitat econòmica i a abaratir costos redimensionant adequadament i prenent les pautes necessàries per assumir de manera agrupada la comercialització dels seus propis productes, i no pas per complementar la seva activitat principal amb una altra de serveis.

El fet que se situï en aquest context la diversificació, el medi ambient i la pluriactivitat a l'agenda política reflecteix, sens dubte, els valors canviants en què es basa la política rural i les forces econòmiques i socials que la guien. Amb tot, l'aparent coincidència d'algunes forces econòmiques i polítiques no ens han de fer pensar que no hi hagi un conflicte d'interessos, ni l'aparent coherència del discurs s'ha de considerar com a res més que aparent. Per exemple, pel que fa les mesures mediambientals, com

destaca I. Doñate i Sanglas: “Amb les pressions ambientals per un costat i aquestes exigències ambientals per l’altre, la majoria dels pagesos tenen seriosos dubtes de com ajustar la seva explotació al nou factor de competitivitat i a la necessària conversió ambiental de les seves activitats. (...) És possible plantejar una agricultura rendible en el marc de l’actual model d’economia de mercat? Si el que es pretén és augmentar o mantenir les rendes del sector, la necessitat de disminuir la producció agrícola absoluta comportarà, en les actuals condicions comercials, una disminució dels ingressos dels agricultors. Amb el model productivista a la mà, doncs, com fer compatible benefici i explotació agrícola? (Doñate i Sanglas: 1997,62)

Com observa aquest autor, la millora ambiental general no s’entén com un “benefici” que pugui assignar-se a l’activitat agrícola en particular. Cada sector productiu hauria d’assignar-se una responsabilitat en l’assoliment del “benefici” ambiental general. Tot i això, per la seva dependència directa i immediata dels recursos naturals, l’agricultura és el sector que més condicionat està pel deteriorament dels recursos. Per aquest motiu, davant la dificultat de comptabilitzar les externalitats que suporta el sector agrícola, davant la dificultat d’internalitzar els costos ambientals que provoca el mateix sector, davant la impossibilitat d’identificar els sectors concrets beneficiats per la millora ambiental i davant la impossibilitat de qualificar numèricament aquesta millora, sembla evident que el mercat no pot respondre adequadament ni ponderar tants factors no ponderats. Seguint el raonament de l’autor, no es pot carregar el cost ambiental a l’agricultura sense que hi hagi una redistribució de recursos externa al sector, redistribució que ha de ser entesa com a tal, tot evitant els efectes negatius d’una concepció “proteccionista”. Per tant, en la via d’un model de desenvolupament agrícola, cal racionalitzar des d’una perspectiva de justícia ambiental els anomenats “ajuts” al sector agrícola, valoritzar-lo des d’una perspectiva d’una redistribució de recursos econòmics cada dia més d’acord amb les externalitats que pateix.

D’altra banda, els “ajuts”, les subvencions de la UE parteixen d’uns plantejaments que no s’adiuen bé amb els objectius proposats. Les subvencions s’atorguen a les grans explotacions, les més productives. Aquestes subvencions estan establertes, a partir de la reforma del 1992 de la PAC, amb uns criteris de productivitat. Per exemple, el pagès de la Segarra té un rendiment per hectàrea molt baix i això li suposa una subvenció molt minsa. En canvi, tota l’agricultura atlàntica té uns rendiments tres vegades superiors, que ha provocat el fenomen que en països com Anglaterra s’hagin posat en marxa empreses per accedir a les subvencions de Brussel·les. Ara bé, hi ha altres models de subvenció, que es corresponen més amb els plantejaments teòrics de desenvolupament rural. Com observa P.Riera, dirigent d’Unió de Pagesos:

“Noruega es bon exemple per importar a Catalunya. Al sud del país, on les condicions són bones per una agricultura intensiva, tenen unes subvencions molt petites. En canvi, cap al nord, on les condicions són més dures i la productivitat més baixa, els ajuts s’incrementen perquè la gent no se’n vagi i segueixi tenint cura del territori. És un model de subvenció que té un sentit social. Per tant, la subvenció hauria de ser inversament proporcional a la productivitat; a més productivitat, menys subvencions, perquè no és necessària. En canvi, interessa que en les zones més dures, es continuï cuidant i llaurant el territori. Cal canviar la mentalitat productivista i prioritzar la conservació del territori i del seu equilibri.” (RIERA, P. 1997:54)

Ara bé, les línies que apareixen a la nova PAC i a l’Agenda 2000, i que es retroben en les declaracions d’intencions als diferents països membres, com a Catalunya, s’insereixen en unes dinàmiques més àmplies que cal tenir molt en compte per entendre com això es tradueix en la realitat. Les polítiques agrícoles europees, estan profundament marcades per les negociacions internacionals, en particular per les que es produeixen a l’Organització mundial del comerç (OMC). Tot i que existeix un ampli consens sobre els objectius que cal assignar a una PAC renovada, que garanteixi millor la seguretat dels aliments, que doni prioritat a la multifuncionalitat (terme que s’utilitza per designar la protecció del medi, dels paisatges, de l’ocupació a les zones rurals, de la gestió dels territoris i del benestar animal) i que tendeixi a un desenvolupament sostenible, les divergències en relació a com assolir aquests objectius són profundes. D’altra banda, les crisis alimentàries han posat damunt la taula aquesta qüestions amb més equitat. Després de la carn amb hormones, del pollastre amb dioxines i les controvèrsies sobre els OGM, la crisi de l’encefalopatia espongiforme bovina ha acabat de completar la llista de efectes perversos d’una política cada cop més posada entredit.

LES TRANSFORMACIONS DE L'AGRICULTURA A CATALUNYA

Aquest procés denominat de “modernització” de l'agricultura va encetar-se a Catalunya a final del segle XIX i inici del XX, amb la introducció de les primeres formes capitalistes de producció en sectors com l'oli, la vinya, les grans explotacions de cereal, el porcí, el boví o l'aviram, sota l'impuls de la creixent industrialització i de la urbanització en els centres industrials catalans, a causa de l'increment de la demanda de productes agropecuaris que va comportar. Tres van ser les grans transformacions en la producció agrícola en aquesta època: l'expansió del regadiu, la millora de les espècies conreades i l'increment de l'ús de productes procedents de la indústria química i les fàbriques de maquinària. Aquest procés va incrementar notablement la productivitat del camp català fins a la Guerra Civil, a partir de la qual la producció agrària es va veure enfonsada durant dues dècades, fins a finals dels anys cinquanta. En aquests vint anys següents, les polítiques agràries del franquisme sobre el territori català van caracteritzar-se per la protecció del conreu de blat i l'abandonament total de les produccions ramaderes. Aquest procés va fomentar la recuperació del teixit industrial i la reactivació de l'economia però també l'empobriment de molts petits agricultors i l'allargament de la crisi dels sectors no cerealístics.

A partir la dècada dels cinquanta i amb especial intensitat en la dècada següent, el canvi de paper del sector agrari en el marc d'una economia que s'industrialitzava progressivament va comportar el que s'anomena la “crisi del sistema agrari tradicional” i el desenvolupament d'un model plenament capitalista. Dins d'aquest procés d'industrialització creixent, el sector agrari havia de proveir d'aliments a la població dedicada a les activitats no primàries; esdevenir un mercat pels productes industrials; i proveir de mà d'obra el sector industrial i de serveis. Així, va promoure's la liberalització del comerç intern i extern; es facilitaren les importacions de tecnologia i maquinària; es va promoure la instal·lació de grans empreses agroalimentàries estrangeres; es traslladà el foment de la producció de gra a altres conreus (fruiters, hortalisses, ordi i blat de moro); s'aposta pel creixement de les produccions ramaderes i per la implantació d'un model pecuari industrial; s'impulsa la concentració parcel·lària; i s'impulsaren nous conreus de regadiu. En aquest context, la maquinària va anar substituint progressivament la mà d'obra i s'expandiren els tractors d'importació, les màquines de collir, els productes fitosanitaris i les llavors híbrides.

El resultat d'aquest procés seran diversos i s'estendran fins a l'entrada d'Espanya en la Unió Europea, el 1986. Les explotacions que no van poder créixer i adaptar-se al nou model van haver de plegar i els treballadors emigrar (entre 1962 i 1982 desapareixeran el 39% de les explotacions). També es va reduir la superfície conreada, especialment en dues àrees: les zones de muntanya, on la modernització era més difícil; i a les zones més properes a l'àrea metropolitana de Barcelona, per la pressió dels usos urbans, industrials i de serveis sobre els espais. Pel que fa a les produccions, la vinya i l'olivera, productes de secà menys rendibles, experimentaren un fort retrocés, mentre que el paper dels cereals es va veure consolidat, amb una substitució parcial del blat per l'ordi, derivada de l'expansió de la ramaderia. Per la seva part, les patates i les lleguminoses patiren també una forta caiguda, mentre que la fruita dolça de regadiu (poma, pera, préssec) i les hortalisses evolucionaran positivament. Pel que fa a la ramaderia, va anar-se implantant un sector ramader articulat en la producció de carn de porcí i d'aus i en l'obtenció d'ous, que va acabar superant l'agricultura en el volum de producció final. Les millores genètiques del bestiar, l'especialització productiva, l'organització de la producció en grans naus i l'alimentació a base de pinsos industrials caracteritzà i segueix caracteritzant aquest model. Contràriament, el cabrum i l'equí van anar retrocedint.

La crisi del petroli del 1973 va comportar un increment dels costos en tots els sectors. L'agricultura no va aconseguir que els preus dels productes agrícoles s'incrementessin en la mateixa proporció. Per tant, la pèrdua de renda només es podia recuperar abaratint els costos de producció o incrementant la productivitat. Això resultava molt complicat perquè a Catalunya no es donen les condicions naturals en forma de grans extensions planes, cas d'Estats Units o d'Austràlia, on es poden mecanitzar fàcilment i augmentar la productivitat. Catalunya és un país petit, de pluviometria irregular, fets que condicionen la productivitat i limiten l'abaratiment dels costos de producció. Per aquests motius, la crisi del petroli del 73

comporta una crisi de l'agricultura. També a la dècada dels 70 els agricultors van percebre dos efectes de les activitats agrícoles i ramaderes sobre el medi. D'una banda, símptomes de contaminació provocada per l'agricultura moderna, més agressiva amb el medi natural. D'una altra, es constata que les parts del territori amb una agricultura menys productiva es comencen a abandonar a gran ritme. En el Cadí gairebé no quedaven pagesos, en els Pirineus hi havia nombroses pobles abandonats... Amb tot, predominaren els criteris productivistes, ja que els productes de les explotacions més mecanitzades arribaven al mercat a uns preus molt més baixos. Aquests problemes provocats per aquest model d'agricultura i ramaderia s'han anat accentuat les dècades posteriors. Així reflexiona Pep Riera sobre la situació a la dècada dels noranta:

“Ara ens hem adonat del cost: degradació ambiental, pèrdua de diversitat, productes de menys qualitat, i ara volem recuperar la tradició. (...) Calen dos tipus d'accions. Una amb un criteri més social i ambiental, centrada en les comarques deprimides i d'alta muntanya. No oblidem que a Catalunya suposen més de la meitat del territori. En aquestes zones no fa gaires anys es conreaven cereals, lleguminoses i patates per a l'autoconsum dels pagesos(...) Complementàriament, cal una política més estructural orientada a la modernització, abaratir costos de producció, amb un bon assessorament tècnic que prioritzi una agricultura respectuosa amb el medi ambient. (Riera: 1997, 55)

Paral·lelament, s'anà incrementant la interdependència entre els sectors agraris i les indústries alimentàries, químiques i de maquinària. Actualment, la major part dels productes que adquirim a Catalunya són agroalimentari, no agraris. L'interrelació entre la indústria alimentària i el sector agropecuari han suposat el predomini dels interessos i les estratègies de la primera sobre el segon. Pel que fa a la ramaderia, tots aquest canvis han generat un model de dependència fort respecte a les fàbriques de pinsos o les làcties; en el porcí, són les empreses integradores qui posa la major part dels mitjans de producció.

Aquest procés de modernització afectà desigualment a les comarques catalanes. Algunes comarques de muntanya i comarques interiors on predominaven els conreus de secà, com la Val d'Aran, el Pallars Sobirà, Priorat, Terra Alta, Conca de Barberà o Ribera d'Ebre restaren parcialment al marge del procés, mentre que comarques com Lleida, Camp de Tarragona, Osona o algunes comarques gironines concentraren progressivament la major part de la producció del sector, en donar-s'hi les activitats més intensives: fruiters de regadiu, engrèix industrial de bestiar i producció de llet.

Després de l'entrada a la Unió Europea, ha continuat el procés d'abandonament de les explotacions, tant per la manca de renovació generacional, com per l'estancament dels preus agraris i l'increment dels costos en les explotacions. En particular a les àrees de muntanya, algunes explotacions han evolucionat de manera creixent cap a les activitats turístiques, mentre que la pressió dels usos urbans ha seguit restant terres de conreu a l'àrea metropolitana de Barcelona. D'aquesta manera, entre 1987 i 1997 van reduir-se un 36,46% de les explotacions. Els usos urbans han pressionat amb especial intensitat a comarques com el Barcelonès, el Vallès Occidental, la Selva, El Maresme, Osona, el Baix Llobregat, l'Alt Empordà o el Baix Empordà. A la Catalunya Central, la crisi de rendibilitat dels cultius tradicionals ha incidit en la pèrdua d'unitats productives a comarques com la Segarra, el Solsonès, l'Anoia o el Bages, mentre que la ramaderia industrial ha permès mantenir l'activitat a d'altres, com el Segrià, el Pla d'Urgell o l'Urgell. Dins del conjunt del territori, els principals retrocessos s'han detectat en els conreus de cereals, conreus industrials, lleguminoses, farratges i vinyes; menys negativa ha estat l'evolució de l'olivera i la fruita seca, i mínima en les produccions intensives de fruita fresca. En ramaderia, les polítiques d'ajustament estructural han impulsat la desaparició de la ramaderia en la meitat del nombre d'explotacions que s'hi dedicaven abans de 1987, en particular en la producció de llet (el nombre de granges lleteres s'ha reduït un 73%), però també en el porcí, l'aviram, les gallines ponedores, el bestiar equí i els ruscós.

Actualment, la unitat de producció predominant continua sent, com en el passat, l'explotació familiar. L'any 1997, hi havien setanta mil explotacions al camp català, de les quals el 42% eren inferiors a cinc hectàrees; el 37% entre 5 i 20 ha; el 15 % entre 20 i 50 h.; i el 5,9% més de 50 ha. (un 1,5% de més de 100 ha.). Amb tot, les explotacions inferiors a cinc hectàrees només suposen el 3,6% de la superfície

agrària útil, mentre que les de més de 50 h abasten el 45% de les terres. El procés de reestructuració del camp català derivat de primer de la modernització de l'agricultura i després de la integració en la Unió Europea ha afectat especialment a les petites explotacions, que han manifestat dificultats per afrontar les successives crisis i l'increment dels costos de producció. Per aquest motiu moltes han recorregut a la producció agrícola o ramadera intensiva; o s'han integrat en cooperatives, a través de les quals ha estat possible accedir a criteris d'economia d'escala, a la tecnologia i al capital que no podien accedir individualment.

D'altra banda, les polítiques agràries conserven un paper fonamental en la reproducció de l'activitat agrària a Catalunya, així com en tots els països desenvolupats. El suport es valora des de les administracions com inevitable si es vol mantenir un teixit agrari viu, en la mesura que disminueixen progressivament les proteccions vers els productes exteriors, especialment dels països sots-desenvolupats i que es critica el sosteniment directe dels preu agraris com una distorsió del lliure mercat. Ara per ara els ajuts públics juguen un paper fonamental en la renda agrària, com a conseqüència de les línies de reforma de la PAC que indicàvem abans. A Catalunya, la renda agrària catalana estava el 1997 composta d'un 22% de subvencions, mentre que deu anys abans només era d'un 2%. Aquest fort increment l'han polaritzat els conreus herbacis (incloent-hi el gira-sol i els farratges), que abasten un terç de les subvencions, l'oli, els conreus industrials (lli i cànem), la fruita i les hortalisses fresques i la fruita seca. Les subvencions sobre la ramaderia també s'han incrementat per raons múltiples: mediambientals i conservacionistes (cas de l'oví i el cabrum, que d'altra banda, ha promogut l'increment de les terres dedicades a pastures permanents i ha contribuït a un increment recent de la superfície agrària utilitzada), mesures sanitàries (porcí), primes deslligades de la producció (boví); en canvi, la subvenció de la llet pel sistema de quotes ha restat estable.

En aquestes circumstàncies, el camp català s'enfronta avui a diferents processos que segueixen restant-li paper dins de les activitats econòmiques: disminueixen els nombre d'explotacions, també ho fa la quantitat de terra conreada, s'intensifica la producció. Malgrat això, en el conjunt del sector, augmenten els rendiments i les productivitats i també ho fa la renda agrària. Davant les dificultats que afronta la sostenibilitat de les activitats agràries i dels reptes que afrontarà l'agricultura catalana en el futur, el govern català presentava a mitjan del any 2001 el projecte de Llei d'Orientació Agrària, amb unes directrius bastant coherents amb les expressades en l'Agenda 2000. Aquesta llei reflecteix les actuacions que cal afrontar per tal d'incrementar la sostenibilitat i competitivitat del sector agrari català, mantenir la superfície conreada, incrementar la superfície en regadiu i desenvolupar unes explotacions agràries viables professionals, que juguin un paper important en la gestió del territori i el desenvolupament rural. La insistència en la qualitat de la producció agroalimentària és un dels eixos que han de garantir aquests objectius i els mètodes que proposa passen per consolidar les denominacions protegides i el foment de la producció ecològica i integrada.

LA MODERNITZACIÓ AGRÀRIA A LA GARROTXA

Com a la resta de Catalunya, el paisatge agrari de la Garrotxa s'ha transformat considerablement durant les darreres dècades. Fins el segle XVIII, a la comarca predominaren també els conreus propis de l'àrea mediterrània: el blat, l'olivera i la vinya, a més d'alguns conreus industrials com el lli i el cànem o algunes espècies particulars, com el fajol. El segle XIX van introduir-se nous conreus, com ara el blat de moro i les patates, mentre que el blat i l'oli retrocediren i el conreu de vinya s'anà extingint progressivament. Durant la segona meitat del segle XX, la producció ramadera es va veure incrementada i es començaren a destinar conreus específics a l'alimentació dels animals: alfals, fenc, melca, ordí, sègol... Aquest procés es va estimular amb el desenvolupament de la indústria agroalimentària, durant els anys setanta, moment en el qual la producció ramadera esdevingué intensiva i estabulada i va perdre el caràcter extensiu que havia tingut fins aleshores a la comarca.

Actualment, la superfície útil per a l'activitat agrària constitueix el 14,6% de la comarca (10 742 ha). En l'àmbit de l'alta Garrotxa, a causa de l'abundant massa forestal, l'agricultura queda relegada a espais marginals, mentre que a la plana d'Olot, amb més aigua i humitat, es concentren les empreses agràries més importants. Els espais agrícoles per excel·lència es concentren actualment en cinc

municipis: la Vall d'en Bas, la Vall de Bianya, Riudaura, el pla de Políger a Sant Jaume de Llierca i Begudà de Sant Joan les Fonts. Les explotacions de bestiar extensiu que perviuen es troben localitzades a la muntanya mitjana i alta, mentre que les explotacions de bestiar establert són a la plana. Alguns municipis com Mieres, Sant Aniol de Finestres, Sant Ferriol, Montagut, Maià de Montcal, Riudaura mantenen encara entre un 30 i un 45% del seus actius en l'agricultura, mentre que la Vall d'en Bas, la Vall de Bianya i Santa Pau agrupen el major nombre de pagesos. La gran majoria de conreus de la comarca són farratges

El 1996, el 70% del valor agrari provenia del subsector ramader: 25,6% bestiar porcí, 14,5% boví de llet, 13,7% boví de carn i 4,2% oví. Així, el 57,3% de les explotacions disposaven de terra i bestiar. Ara bé. A l'Alta Garrotxa predominen ramats extensius i força reduïts en nombre de vaques, ovelles i cabres; mentre que a la plana prolifera el (bestiar porcí) intensiu d'engreix ràpid. El cens agrari de 1989 indicava una forta presència del minifundi. El 57,3% de les explotacions eren inferiors a 5 hectàrees; allà on es concentren les activitats agràries, com ara les Preses, el 94 % de les explotacions eren menors de 10 ha. Tanmateix, el percentatge d'explotacions de més de 50 hectàrees és també elevat i es donen sobretot al nord de l'Alta Garrotxa..

Com a d'altres zones de muntanya, es detecta una baixada en l'ocupació agrària del sector. De fet, Catalunya va experimentar una reducció del 36,46% en el nombre d'explotacions agràries. Els anys setanta la indústria va absorbir bona part de la mà d'obra agrària. Aquest procés sempre s'ha vist accentuat per la falta de domini directe de la terra. Un factor també determinant és l'envelliment del sector, encara que la Garrotxa és una de les comarques més ben posicionades per a la introducció de joves a les activitats agràries. En aquest sentit, destaca l'aportació de l'IES la Garrotxa, a Olot, pels seus programes d'especialització agrària, que han estimulat la incorporació de gent jove al sector. D'altra banda, la mecanització progressiva de l'agricultura i la utilització de fertilitzants fa possible un augment de la productivitat i el manteniment del volum global de la producció, tot i la disminució de la població activa agrícola. L'índex de mecanització és molt elevat, sobretot a les explotacions de 5 a 50 hectàrees, on es donen nombrosos casos de infrautilització de la maquinària agrícola.

AGRICULTURA I PRODUCTES LOCALS

Com veiem, les tendències generals de l'agricultura es reproduïxen a tots els territoris de manera similar, malgrat que existeixin diferents intensitats. En particular, és comú la pèrdua de pes específic de l'activitat agroramadera en el conjunt de l'economia i l'expulsió de mà d'obra del sector. Malgrat que Espanya no va entrar en la CEE fins el 1986, el fet és que els processos econòmics que ha travessat el territori català han estat similars als de la resta de països europeus, la qual cosa indica que, en bona mesura, és en l'àmbit de l'economia i de la societat i no el de la política on cal buscar les causes per les quals es produeixen aquestes transformacions i les fórmules per fer rendibles determinats tipus de produccions.

Les innovacions tecnològiques generades per la indústria alimentària han potenciat i alimentat uns models de producció alimentària que podríem denominar hegemònics i que ben bé es podria dir que segueixen lògiques radicalment oposades a la dels productes locals. Mantenir uns preus molt baixos i incrementar la productivitat és la lògica hegemònica de la producció alimentària; uns preus més alts i una productivitat bàsica és el que caracteritza els productes locals. El producte local juga un rol important dins la representació dels territoris, particularment vers el turisme, però els productes alimentaris estan cada cop menys arrelats a un lloc de producció i s'orienten al mercat global. D'altra banda, el producte local es troba arrelat a les explotacions de dimensions petites, on l'increment de la productivitat resulta difícil i costós, mentre les línies estratègiques de desenvolupament agrícola aposten per models d'explotació de mitjanes o grans dimensions. En aquestes condicions cal situar l'anàlisi de les funcions i possibilitats dels productes locals agraris garrotxins.

El paisatge agrari a la Garrotxa

Els productes agrícoles locals de la Garrotxa ocupen, en el marc de l'activitat agrària, un espai marginal o de poc pes específic, es tracti de vells o de nous productes locals. Un pes específic menor, malgrat l'interès que han anat adquirint en aquests darrers anys i les iniciatives que s'han anat posant en marxa. Durant la segona meitat del segle XX, l'orientació creixent de l'activitat agrària cap a la comercialització i la disminució de la producció per l'autoconsum va suposar a la Garrotxa el desenvolupament massiu de les produccions cerealístiques i la intensificació de la producció ramadera, el resultat de les quals ha estat, d'una banda, la disminució de la superfície conreada i del nombre d'explotacions, i de l'altra, la hiperespecialització de les explotacions, el predomini de la ramaderia sobre l'agricultura i l'abandonament progressiu dels models d'explotacions caracteritzats per a la multiproducció. La intensificació es va accelerar a partir dels anys 70, amb els treballs de drenatge i concentració parcel·laria realitzats a la Vall d'en Bas i als municipis veïns. Paral·lelament a aquest procés va produir-se una disminució de la superfície cultivada i de les zones de pastoreig i un fort increment de la superfície forestal. Els cereals ocupaven el 1997 prop de la meitat de les terres conreades de la comarca, especialment el blat de moro, gràcies a la promoció de la producció a través dels ajuts de la CE, el qual ha homogeneïtzat fortament el paisatge agrari de la Garrotxa. El conreu de blat de moro es troba totalment mecanitzat i dona uns altíssims rendiments de productivitat, gràcies a l'elevada pluviometria de la comarca, que fa d'ella la segona de Catalunya en rendiments d'aquests. Però en l'actualitat, malgrat els avantatges climàtics de la comarca per aquest conreu, sense aquests ajuts, el volum de producció de blat de moro no seria sostenible en el mercat, motiu pel qual alguns agricultors consideren urgent substituir el conreu.

“El blat de moro està penjant d'un fil per les subvencions i si ara pel tema de les vaques boges i els malbarataments que s'han fet per aquest motiu es retalla la PAC i s'elimina la subvenció, el blat de moro queda totalment fora de competitivitat.” (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2000)

L'altre gran grup de conreus presents a la Garrotxa, són els ferratgers, que tenen com a destinació l'alimentació animal i adopten un paper complementari d'altres produccions agrícoles i ramaderes.

Pel que fa a l'àmbit ramader, durant els anys setanta va produir-se una forta especialització en la producció de ramat de llet. Tanmateix, amb l'entrada d'Espanya a la CEE i la incorporació a la Política Agrària Comuna, va haver-se d'encetar un procés d'abandonament de la producció lletera, a través de diferents línies d'ajustament. Amb l'aplicació de les quotes de producció, el sis plans d'abandonament de la producció lletera van portar a molts vaquers a passar de l'engreix de boví lleter a boví de carn. Tanmateix, la producció de llet, abasta a més de dues-centes explotacions i continua essent una de les especialitzacions més modernes i punteres de les comarques gironines. Nestlé, Ato i Ram van ser les primeres empreses responsables de recollida de llet, però des de mitjan dels anys vuitanta bona part de la producció va destinar-se a la comercialització en fresc o en formatge transformat, sota la denominació “Llet de les Valls d'Olot”. Les dades de producció de llet indiquen que la producció s'incrementa però molt per sota del percentatge total a Catalunya. La producció a la Garrotxa va passar de 26.121 tones el 1995 a 29.673 el 1999, mentre que en el conjunt de Catalunya ho va fer de 584.797 a 694.260. L'ampliació de la quota lletera constitueix una de les majors dificultats per alguns petits productors de productes lactis de la comarca. La promoció del bestiar industrial ha estat fortament incentivada pel desenvolupament de la indústria agroalimentària de dins i fora de la comarca. L'engreix de porcs i de vedells es detecta a les zones productores de llet, mentre que l'engreix d'aviram es troba en l'àmbit oriental de l'Alta Garrotxa per proximitat als centres de transformació.

La ramaderia intensiva basada en l'engreix de porcs i vedells i la producció de cereals i farratges són els trets fonamentals de l'activitat agrària de la comarca en l'actualitat. Altres conreus rellevants a Catalunya, com la fruita seca, l'olivera o la vinya són quasi inexistentes o tenen una mínima importància. Més rellevància tenen els conreus industrials, en particular el de gira-sol, malgrat que el seu conreu ha retrocedit darrerament. Pel que fa a la patata, actualment està experimentant una revifalla a la Vall d'en Bas. Les lleguminoses també tenen una certa importància, especialment els fesols. Pel que fa a la producció de fruita fresca no ha assolit uns nivells de producció rellevant. La fruticultura, sempre va constituir una activitat agrària marginal, però els treballs realitzats per Guillem

Arribas demostren l'existència de varietats actualment extingides o pràcticament desaparegudes de la comarca, a les quals s'atribuïa uns usos i funcions domèstics. Aquestes varietats no formen part actualment de la producció agrària garrotxina. Tampoc la introducció de les varietats comercials (especialment de pomes, peres i préssec) i el desenvolupament dels conreus de regadiu va estimular la producció de fruita a la comarca, que s'ha concentrat essencialment a les comarques gironines del Gironès, l'Alt i el Baix Empordà. L'absència de fruiters és una situació que comparteixen la resta de comarques pirinenques i amb més intensitat encara algunes d'elles: la Val d'Aran, el Ripollès o el Berguedà. L'horticultura també va experimentar un procés similar. També han desaparegut alguns sistemes de conreu tradicionals, com l'associació de blat de moro amb mongeta i carbassa. Finalment, una petita producció de vi estimula el conreu de vinyes, mentre que els cítrics i els conreus llenyosos són absents de la comarca.

En aquest context, els productes agraris locals de la Garrotxa constitueixen conreus de tercer ordre dins de l'estructura agrària comarcal o bé conreus marginals. Entre els conreus marginals, hi ha els conreus basats en varietats velles de la comarca, la major part dels quals actualment es troben en vies d'extinció. En els conreus predominants, les varietats comercials de blat de moro han marginat completament les varietats locals, que només són conreades per un nombre reduït de productors que es destinen, sobretot, a l'elaboració de farines per fer farinetes. Paral·lelament, s'ha conservat i intentat recuperar tímidament un conreu més específic com el fajol, però experimenta grans dificultats de desenvolupament. Pel que fa als fruiters basats en varietats locals, la conservació depèn sobretot del Centre de Plantes Conreades de Can Jordà i les varietats amb prou feines es comercialitzen. Més repercussió tenen els fesols i les patates de la Vall d'en Bas, però una part dels primers no provenen de varietats locals, mentre que les patates són totes varietats comercials.

Amb tot, en un context agrari com el català, on les varietats velles de productes es troben a punt de desaparèixer, els valors medi ambientals del territori i unes formes de producció respectuoses i medi ambient cobren una gran importància, motiu pel qual les formes de producció integrades, com en el cas de les patates, i especialment les formes d'agricultura i ramaderia ecològica poden ser altament valorades per la seva qualitat. Ambdós tipus de produccions estan cobrant importància dins la comarca i poden generar noves possibilitats de incrementar el volum i els tipus de produccions locals.

Problemes estructurals de les petites explotacions a la Garrotxa

Hem insistit en diferents moments en la contínua pèrdua de mà d'obra per part del sector primari i hem vist com les polítiques europees, des de la constatació d'aquesta realitat, han optat per un desenvolupament de les zones rurals on l'agricultura jugaria un paper cada cop menor. Les característiques dels models de producció alimentària i la integració en els mercats internacionals de l'agricultura europea propicia la potenciació d'una agricultura basada en grans explotacions amb capacitat d'innovació tecnològica i d'assolir una millora progressiva de la productivitat, mentre que les petites explotacions presenten problemes de rendibilitat i adaptació. Amb tot, si bé no es reconeix el valor de la petita explotació, l'Agenda 2000 planteja la necessitat de mantenir els agricultors al territori per les seves funcions en la gestió del paisatge i de frenar l'abandonament dels conreus i ambdues circumstàncies resulten difícilment compatibles, ja que els ajuts a l'agricultura no constitueixen un suport suficient per mantenir les activitats agràries enlloc i tampoc a la Garrotxa.

Per tal que es pugui reproduir l'activitat agrària i que hi hagi un recanvi generacional és necessari convertir l'agricultura en una activitat rendible i frenar la devaluació econòmica de les activitats agrícoles. Els conreus subvencionats han tingut un greu efecte pervers sobre l'agricultura garrotxina, en generar una hiperespecialització de les explotacions al voltant del bestiar boví i el conreu de cereals i han creat una situació efectiva de monoconreu de blat de moro arreu de la comarca. En un moment que aquests productes esdevenen insostenibles econòmicament sense subvencions i els productes locals són una producció marginal, els petits pagesos tenen poques perspectives de continuïtat.

Aquests problemes estructurals no es deuen a una crisi agrícola, sinó més aviat a una crisi de les polítiques agrícoles dels països industrialitzats que han donat suport a un únic model de desenvolupament basat en el productivisme i la intensificació. La intensificació, la especialització i la creixent competitivitat en un mercat cada cop més mundialitzat ha provocat la desaparició de nombroses explotacions, l'increment dels costos de producció i també la degradació del medi (contaminació difusa de les aigües i dels sòls, augment del riscs de plagues i epidèmies, etc.). Els productors interpreten aquesta situació com un efecte pervers de la PAC i afirmen que existeixen grans desigualtats entre les subvencions que reben les agricultures del nord d'Europa i les del Sud. Així ho veuen alguns productors de la Garrotxa:

“Hi han les regions riques i les regions pobres; a les regions riques un pagès que fa una agricultura atlàntica, supersubvencionada... L'agricultura mediterrània no es protegida per la Unió Europea, en canvi tot lo que és conreu atlàntic, lo que es cereal, lo que es vaca, lo que és vedell, això està molt protegit i molt subvencionat i no han de preocupar-se tant.” (Entrevista 14, Home, 42, Santa Pau, 24/10/2000)

“Hi ha una discriminació entre les produccions mediterrànies i les del Atlàntic. Si jo fes cereal i tingués una finca de 10 hectàrees de cereal, em sembla que cobraria una subvenció d'unes 100.000 o 2000.000 pessetes, mentre que per fer producció ecològica em subvencionen amb 40.000. Tanmateix, m'emprenya renegar de les subvencions, perquè aquestes 40.000 a mi m'ajuden” (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

També consideren que l'agricultura subvencionada repercuteix negativament sobre algunes activitats bàsiques del pagès, com el manteniment dels camins rurals o la neteja dels boscos:

“Després et demanen que netegis els boscos...com volen que netegem els boscos si no tenim temps! I el dia que la subvenció de les vaques de carn s'acabi, ja en parlarem.” (Entrevista 14, Home, 42, Santa Pau, 24/10/2000)

Els agricultors ecològics consideren que els sistemes de subvenció condueixen a l'abandonament d'unes pràctiques agrícoles viables:

“Jo firmo perquè s'acabessin les subvencions, perquè llavors trobaria més terra. Mentre hi hagin subvencions...blat de moro, blat de moro i blat de moro...s'aniran mantenint coses que no tenen sentit. Es veu que això de les subvencions una mica ho fan per això. Perquè l'agricultura controla el govern amb les subvencions. Això que diuen que van plegar, pagesos és per culpa seva. És a dir que al final quedaran quatre gats. Quatre grossos i ven posats. Jo la idea que veig globalment: Quatre instal·lacions ven parides, comparar unes terres i una bona “el que sigui” i s'ha acabat. Això és el que serà a la llarga pel que estic veient. Al menys amb la política que es va aquí. A Alemanya, França i tot això, al menys els artesans així petits, aguanten.” (Entrevista 17, Home, 42, Sant Feliu de Pallarols, 21/11/2000)

El descrèdit de les subvencions com una fórmula de mantenir l'activitat de les explotacions es troba molt generalitzada i existeix una forta desconfiança sobre l'ús que li atorguen les administracions, en particular perquè consideren que beneficien essencialment als grans propietaris:

“Mils de milions als pagesos pel conreu de no-sé-qué”. Les famoses subvencions absolutament injustes i mal pensades i mal de tot, que no és que les doni la Generalitat però que aprofita per fer propaganda. I com que el Ministeri i la Unió Europea també aprofiten per fer propaganda, representa que les subvencions arriben per tres vies, però només arriben per una”. (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

“Han fet la política pels seus. Han fet la política per Vall Companys, per Codorniu...Borges. Però no per la explotació familiar agrària, per la gent que viu al territori, la gent que estima un territori i que el cuidarà durant generacions; perquè puguin seguir guanyant-s'hi la vida i sentir-s'hi bé i amb tranquil·litat. Aquesta política no l'han fet. Únicament l'han fet de cara a la gent

que té 50.000 porcs, o 5 milions de porcs...” (Entrevista 19, Home, 44, Vall de Bianya, 21/11/2000)

Aquesta baixa rendibilitat de l'agricultura i el major rendiment de les inversions turístiques sobre l'agricultura propicien que molts agricultors joves es plantegin dedicar-se a les activitats turístiques. L'agroturisme, ideat com una solució “multifuncional” per a les àrees rurals, està manifestant-se com un dels precursors de l'abandonament d'unes explotacions que volia ajudar a preservar. En les entrevistes realitzades hem pogut comprovar que entre les residències-cases de pagès s'està expandint de forma creixent un model exclusivament turístic, que no integra res del que seria desitjable des de la perspectiva de la dinamització dels productes locals, ja que són cases sense explotació o que l'han abandonat, o bé que prescindeixen completament dels productes alimentaris, en no oferir cap servei d'àpats ni fer venda productes locals. En aquest marc, les petites explotacions són les que troben més dificultats per aconseguir un marge de beneficis satisfactori.

“Amb les subvencions, si et donen 1 milió i per plantar et gastes 900.000. Aquests numeros els fa el pagès però la gent no veu els gastos, ni l'home que t'arrenda la terra. Mai es compta amb el teu sou.” (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

Aquesta dificultat és la que ha estimulat en l'Administració durant les darreres dècades discursos i pràctiques a favor de la concentració de les explotacions.

A la baixa rendibilitat de l'agricultura, cal afegir també les dificultats per consolidar les explotacions. Malgrat la baixa rendibilitat, encara queda un contingent de productors a la comarca, amb explotacions que encara són viables i poden seguir-ho sent a mig termini. Tanmateix, tots els agents coincideixen en afirmar que l'agricultura moderna obliga a una inversió i revisió constant en l'explotació, com qualsevol altre àmbit de l'activitat econòmica i que existeixen frens estructurals per realitzar aquest desenvolupament, en particular a causa de les dificultats d'accedir a la propietat de la terra.

A la Garrotxa, la tinença de la terra a la Garrotxa està basada sobretot en el domini indirecte per part d'arrendataris, masovers i alguns parcers. En aquestes circumstàncies, els agricultors són pessimistes sobre la continuïtat de les explotacions més enllà de la generació que actualment explota aquestes terres. Els pagesos arrendataris o amb un percentatge baix de terra en propietat afirmen que els seus fills no continuaran amb les seves explotacions i que ni tan sols volen que continuïn, mentre que els que disposen de terres en propietat, no se senten més segurs:

“Queden una generació de gent de pagès. La nostra. Al nostre darrera no.” (Entrevista 19, Home, 44, Vall de Bianya, 21/11/2000)

“Mira, hi ha treball en el sector indústria i en el sector serveis. I a més a més ven pagat. Aquí a més a més, la majoria de pagesos estan en règim d'arrendament, no són propietaris de les seves finques. Es troben que per ser competitius han de fer moltes inversions. A casa seva no les poden fer perquè la finca no és seva. I què els toca fer? Plegar.” (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

Aquestes circumstàncies propicien una concentració més gran de la propietat per part dels mitjans i grans propietaris i provoca la desaparició de les explotacions de menys d'una hectàrea, la disminució de les explotacions d'1 a 10 hectàrees i l'augment de les explotacions de 10 a 50 hectàrees, encara que el nombre d'explotacions de més de 50 es manté estacionari. Molts informants coincideixen en afirmar que l'accés a la propietat és un dels grans problemes que cal resoldre per garantir a llarg termini la producció agrícola:

“Nosaltres ens hem trobat amb la situació que no et sentis mai instal·lat. Al no tenir una cosa teva...és que ja la vivenda... No t'acabes de sentir mai instal·lat. I que consti que almenys en el meu cas no és que tinguem cap amenaça de que tinguem que marxar. Però vull dir que tens una cosa precària. És clar, faries allò però només mirar's-ho val milions. Perquè allò ho

has suat i no ho pots pas deixar a casa d'un altre. I segons com, potser tampoc ni t'ho deixarien fer. Vull dir que aquests condicionaments..." (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

"Penso que estem a l'última generació de masovers. El que no sigui propietari, és clar! com vols fer inversions en una finca que no és teva? Com pots portar fang de regadiu a unes terres que no són teves, i una aquí i l'altra allà? Jo, per exemple, tota la terra que tinc, tret d'una hectàrea que és aquí, és arrendada per aquí i per allà (...) Quins plans de regadiu jo li puc fer si no és meu i no sé si l'any que ve la podré cultivar? Clar, és que ja vaig més enllà, inclús. Jo encara perquè la casa és nostra, però el que és masover... Jo sempre poso un exemple ben clar. Un pagès que no té cap problema amb el propietari, a més a més, tot va bé, i té un hereu i que l'hereu es vol casar i diu: aquí hem de fer una inversió. Això és lògic, no t'aniràs a viure normalment com els teus pares sinó que voldràs arreglar la casa. Si no és teva què diràs? En comptes de fer una inversió aquí, fem una casa al poble i mentrestant ja ens estarem nosaltres aquí igual. Però el dia que els pares falten, què fa l'hereu, se'n va a l'explotació? No! Ja es queda a la casa nova i a més a més diu: per què haig de treballar a pagès si ja tinc feina, viu amb la dona, ja em treballa. Què fem? Vinga, deixem-ho! Això, un que no n'era de conflictiu, a més a més. En canvi si hagués estat seu, què hagués fet? Una casa gran, igual els baixos pels pares o a dalt pel fill, o fem un annex o fem una altra cosa dins de casa teva i aquella, els seus fills ja hagueren nascut allà també un altre dia i ja continuaves un nucli de vida. En canvi, al ser masover què has fet, ha quedat destronat i s'ha anat a viure al cap de comarca o al poble o el més a prop del poble." (Entrevista 19, Home, 44, Vall de Bianya, 21/11/2000)

Aquestes valoracions, però, no són compartides per tots els agricultors de la comarca:

"L'accés a la propietat és un tema dels sindicats per reivindicar però no està pas clar. La pagesia es desenvolupa en funció de la capacitat de desenvolupar el seu propi sector. Lo altre és sovint una excusa. Home, és evident que és molt millor que la terra sigui d'un, però les lleis molt proteccionistes es tornen contra un mateix ... Calen fórmules més imaginatives: si la terra dona rendibilitat, ja s'espavilarà aquell tio, perquè el tio que no està preparat per fer-la funcionar acabarà perdent calers en l'arrendament. Jo no li donaria més importància a això, malgrat que és evident que és millor que la terra sigui del que la treballa. En un sistema de mercat millor que els que la treballen sigui propietaris, però si no ho és i vols fer de pagès, no és pas un factor més limitatiu, sinó que moltes vegades cal fer les coses ben fetes ... Aquells llocs que ha marxat tothom no és pas perquè estiguin totes les terres per conrear, perquè si hi haguessin quedat tres haurien pogut arrendar tant com haguessin volgut." (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2001)

Altres problemes dels contractes d'arrendament són les limitacions que contenen els contractes perquè l'agricultor introdueixi les reformes necessàries en l'explotació per garantir la competitivitat i fer-la viable:

"Si mireu contractes de conreu, veureu que en aquest camp no es pot fer allò, que en l'altre no es pot fer això... Llavors la cosa no acaba de quallar." (Entrevista 9, Home, 42, Olot, 23/10/2000)

Resulta del tot evident que la figura del masover no s'adapta en absolut a les necessitats i els interessos dels agricultors del segle XXI. El primer requisit per donar viabilitat a les explotacions agràries seria passar progressivament de l'arrendament a la propietat. Tanmateix, els preus del sol fan complicada l'adquisició dels masos i les terres. Els processos especulatius de les propietats immobles afecten tant a les grans ciutats catalanes com al conjunt del Principat i han introduït una nova dificultat al sector agrícola. L'oferta immobiliària de les propietats rurals ja no s'adreça a l'agricultor, sinó a la segona residència, la qual cosa fa que els preus siguin similars als del sol urbà:

“És que s’ha creat especulació. S’ha creat la moda de la gent de classe mitja-alta a la societat de tenir la seva finca. I és clar, de finques hi ha les que hi ha i no se’n poden fer més. I com que hi ha les que hi ha i la demanda hi és, doncs valen fortunes. Es pagues fortunes i agrícolament no és aquest preu. És un altres preu, és un altre mercat.” (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

“Qui va ara a viure a les cases de pagès? La gent que té peles. Van dir:” Ai collons aquests, aquí al camp, a l’aire lliure i no sé què...Agafen la idea i pugen els preus: 60 milions una merda de casa, una merda de runa i els pagesos no poden comprar això. És com ara jo aquell tros. Em demanaven un milió o dos de peles. I jo no puc. No s’amortitza això. Qui ho compra? La gent de ciutat.” (Entrevista 14, Home, 42, Santa Pau, 24/10/2000)

Altres elements de competència per a l’adquisició de terrenys on instal·lar explotacions agroramaderes ve donat per la competència amb el sòl urbà. El creixement industrial i urbà de la comarca es un factor de pes en la disminució d’espais conreats: l’espai comprès entre les Preses i Sant Joan les Fonts i la proliferacions d’urbanització en àmbits propers a la natura ho expliquen.

Aquestes dificultats afecten de manera diferents als agricultors. Les explotacions més petites tenen molt difícil canviar l’escala de producció en aquestes condicions. Per la seva part, els agricultors madurs i de mitjana edat poden anar mantenint les seves explotacions, però així el relleu generacional es fa impossible:

“Per la nostra generació si. Ara, per exemple, jo tinc un nen que ara farà 17 anys. Encara no té ven clar el que vol fer. Però jo aconsellar-li això ni gota! I si em diu que vol fer de pagès em posarà en un problema. Crea un conflicte perquè veus la realitat perquè l’has viscuda i veus el món al que s’ha d’enfrontar ell. I no veus perspectives de que canviï en aquesta zona. I dius. “Ostres, si vas a qualsevol lloc i fas, jo que sé, de mecànic, de paleta, de fuster...i si un dia et cases i la dona té un altre sou, guanyaràs un sou dignament i sense cap problema”. Però passa que el que ho porta dins no hi ha res a fer.” (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

“Una família, encara que tinguin una explotació mig viable, si tenen un fill, diuen: “Goita, si et quedes a casa haurem d’invertir més, haurem d’invertir a casa d’un altre, a més a més amb la inseguretat que estem, a més a més les inversions hauran de ser molt fortes, a més a més si tu et quedes aquí i et cases, haurem d’arreglar una vivenda per tu. Si el que val arreglar la masia en tenim per comprar un pis a ciutat.” I de guanyar-se bé la vida, com que ja ha fet el primer pas de comprar-se el pis a la ciutat perquè no es poden fer inversions a casa d’un altre per viure dignament, doncs ja és el primer pas per deixar l’activitat.” (Entrevista 19, Home, 44, Vall de Bianya, 21/11/2000)

“Encara que els nanos es vulguin quedar, els pares els diuen de marxar a un altre lloc. aquest és un dels problemes importants. Si el jove tingués possibilitat d’accedir a la propietat de la terra, a la propietat de l’explotació que s’està portant, o bé que se li fessin bons contractes..., però això gairebé no es dona i jo penso que canviaria. És el problema que tenim aquí, i jo penso que també és molt el problema que es té a nivell de la Catalunya interior, de la Catalunya vella, de les comarques del Ripollès en avall, la plana de Vic, Osona...Aquí això ens passa molt. Caldria salvar això, que és molt difícil, però és molt important de plantejar. És que si això no es planteja i no es salva, no hi ha futur, no quedarà ningú. L’agricultura és tan complexa, que si no se la fa un mateix, no funciona. I per tant, si no es treballa en aquesta línia, a aquestes comarques nostres, no se salvarà” (Entrevista 9, Home, 42, Olot, 23/10/2000)

Els agricultors insisteixen molt en la importància de la propietat per donar una continuïtat a l’explotació. Pel que fa als descendents que volen mantenir una vinculació al sector primari, és freqüent que aquells que no aconsegueixen engegar o continuar una explotació agropecuària, optin també per treballar en empreses agroalimentàries que demanden mà d’obra qualificada. Alguns agents creuen que les institucions haurien d’aportar solucions en aquest sentit:

“La manera una mica alternativa de tractar aquest tema seria a través de la compra a les institucions. Aquí hi ha bastant terreny públic, a l'Alta Garrotxa potser hi ha 3 o 4000 hectàrees de propietat pública: és el primer lloc on es podria intentar promoure. Llavors hi ha finques d'aquestes que es venen, que la Generalitat es podria plantejar comprar finques.” (Entrevista 10, Home, 36, Olot, 23/10/00)

Malgrat aquestes circumstàncies generals, cal remarcar que en les darreres dècades s'han incorporat nous agricultors a les explotacions, especialment aquells que disposaven d'una propietat, o neorurals procedents de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, però indubtablement posa molt en entredit el futur de les petites explotacions i de la dinamització dels productes locals. Alguns productors ecològics indiquen que s'han acollit també al règim d'arrendament, però dubten molt en invertir en terres de conreu que han d'adaptar als seus productes o en la construcció de noves instal·lacions per animals, quan el contracte pot extingir-se molt abans que l'explotació comenci a ser rendible.

Un problema afegit ve donat també per la dificultat de separar les cases de les terres. Les lleis de propietat dificulten enormement la segregació de la terra de les cases de pagès, per la qual cosa quan una casa es converteix en una segona residència, el comprador ha de conservar també les terres i aquestes deixen d'estar en explotació. Aquest mateix problema també es dona amb la quota de llet, que és indissociable de la casa.

Paral·lelament, es dona un problema de poc desenvolupament d'infraestructures en moltes àrees de la comarca, com per exemple l'Alta Garrotxa. En un procés com el que es viu de reducció de l'activitat agrària i d'abandonament dels nuclis rurals més perifèrics, la manca d'atenció a les necessitats d'aquells en serveis bàsics actua com el fe definitiu a la recuperació de les activitats agràries. L'existència de vies de comunicació en mal estat, els proveïments deficients d'aigua que impossibiliten una aplicació correcta del regadiu o l'allunyament de serveis educatius i sanitaris dels nuclis de població petit fan molt difícil la contenció de l'abandonament de les zones rurals. El procés d'abandonament de les activitats agràries a l'Alta Garrotxa es troba estretament lligat a la dispersió de la població en aquella comarca i la distància i aïllament respecte als nuclis habitats.

"Es inviable per a la gent que te mainada i que té l'escola a tropecientosmil quilòmetres" (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

"Hi han zones que estan fatal perquè és alta muntanya i les condicions de vida són molt difícils. Doncs ajudeu una mica més! Però no, aquí no tenim ni regadius, ni res, no s'ha invertit mai un duro aquí a pagès. Hi ha cases que no tenen encara aigua corrent, només ara s'està fent per part de l'ajuntament, però clar, ara no queda cap pagès ... Això, l'administració, el primer que hauria d'haver fet és aigua, llum i telèfon i només quan ja no queden pagesos ho han començat a fer." (Entrevista 29, Home, 42, Santa Pau, 5/4/2001)

Altres factors són la dificultat de mecanitzar terrenys de conreu allunyats, la manca d'accés a prats i pastures i l'expansió del bosc. Per aquest motiu, la superfície conreada presenta una concentració creixent en espais ben drenats i amb sols de bona qualitat. Aquesta tendència encara es pot veure més accentuada amb la construcció de la nova variants Vic-Olot, que afectarà el conjunt de pagesos de la Vall d'en Bas.

Des de la perspectiva dels agricultors, les administracions són en bona mesura responsables de tot aquest conjunt de situacions, per la seva manca de previsió i la distància entre les pobres solucions que han aplicat i els seus resultats pràctics. Els agricultors valoren que les diferents administracions no han estat capaces d'anticipar-se o actuar sobre els problemes estructurals que amenaçaven l'agricultura i això ha portat a la situació que actualment viu el sector a la Garrotxa i Catalunya:

"Aquí es van donar unes altres circumstàncies. Ha quedat així i és una cosa que... És clar, primer en un temps s'havia de ser conscient del problema. Però en un principi ni se'n va ser

conscient d'aquest problema. I és clar, si no n'ets conscient, no fas una política ni bona ni dolenta. Vas tirant. I és el que ha passat aquí. A part de ser-ne conscient en un moment donat, crear un clima, que per anar bé s'hauria d'haver fet uns anys endarrera, sense cap revolució ni cosa extraordinària, es podria haver fet això." (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

També a l'administració municipal, alguns agricultors li recriminen que posi en marxa normatives contraproduents per a les activitats agrícoles.

"Ara l'ajuntament d'Olot i el Consell omarracal van fer la normativa aquella de no tirar prurins, els fems, perquè fan pudor. Contaminar, contaminen tant els químics com els fems. Doncs, au, si no hem de fer pudor no la farem! S'atreveixen a fer una normativa que no es pot tirar fems als camps propers a les ciutats, que no se que i no se quantos, sense consultar ho ni eres, a la brava. Després vas i et queixes. Amb els comerciants no s'atrevirien." (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

Malgrat aquestes recriminacions a l'actuació de les administracions, també en elles on es dipositen bona part de les esperances per revifar l'activitat, en particular perquè els agricultors pensen que tenen un gran paper a desenvolupar sobre el territori:

"Ha de ser l'administració que posi diners. Perque als pagesos els han fet plegar a tots i ara diran: aneu-hi vosaltres ... A Suïssa ha passat el mateix. Els van fer plegar a tots i ara els donen diners perquè tornin. Pues aquí ja haurien d'haver previst això i no deixar-los plegar. Perquè l'ajuntament no pot mantenir tot això" (Entrevista 29, Home, 42, Santa Pau, 5/4/2001)

Dificultat conjunturals: les "crisis alimentàries"

En el marc de les dificultats estructurals que travessa el sector primari com a conseqüència dels factors que acabem de descriure i que posen en perill la continuïtat de l'activitat a la comarca, l'efecte de les crisis alimentàries que regularment afecten als països de la Unió Europea poden accelerar els efectes dels processos estructurals que afecten a les explotacions. Amb tot, en un context on se succeeixen repetidament "crisis alimentàries", com les "vaques boges", la "febre aftosa" o la pesta porcina, aquests esdeveniments podrien afavorir una promoció del mètodes i les pràctiques de l'agricultor extensiu, els objectius dels quals no són quantitius (productivitat) sinó qualitius. La crisi de confiança actual en la producció industrial podria afavorir-los i servir per a promocionar els seus productes, que representen un model diferent de producció. Tanmateix, la forma com s'han desenvolupat aquestes crisis i les seves conseqüències han acabat repercutint greument en el petit agricultor. Els productors de carn han viscut, durant la crisi de les vaques boges, la caiguda del preu de la carn d'una forma molt directa i s'exposen que el seu ramat sigui sacrificat, en cas que es detectin animals malalts, malgrat que realment les crisis alimentàries estiguin molt associades a la producció intensiva, no a l'extensiva. Com diu un propietari de ramat boví:

"El pagès productor ja no vull dir ni petit, tradicional, de tota la vida, no vol fer porqueries perquè no és un especulador. El que vol és anar fent de pagès i anar venent bestiar, però és que a més a més ja no t'arriba la xarxa de fer-ho malament, per dir-ho d'alguna cosa. Ara, a la Cooperativa no sé com fer-ho malament perquè al meu bestiar els hi dono el que produeixen els meus camps i pinso de la Cooperativa." (Entrevista 19, Home, 44, Vall de Bianya, 21/11/2000)

Molts petits i mitjans propietaris de ramats destinats a la producció de carn, encara que no hagin estat dels més perjudicats per l'impacte de la crisi, veuen complicat donar una viabilitat a les seves explotacions. Si els seus ingressos minven perquè cau el preu de compra de la carn al productor, els sistemes de crèdits tous són insuficients per explotacions que ja necessiten de crèdits bancaris per desenvolupar-se en condicions de "tranquil·litat alimentària".

“Quan algú ha passat una calamitat molt grossa li fan un crèdit, però aquell home s'ha arruïnat per un problema de vaques boges i no tenia cap culpa. A més a més, pot passar que per expirar aquell crèdit tot hagi d'anar signant amb el seu patrimoni. Per això val més que faci una suspensió de pagaments, perquè si per muntar això ha de posar el seu patrimoni allà, el pot perdre. És molt pitjor el remei que la malaltia. Una altra cosa es un ajut puntual per anima, però no un crèdit tou.” (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2000)

Tot això accentua el processos d'expulsió de població rural i les dificultats per fer viables les explotacions agràries dels pagesos catalans. En canvi, en el cas de l'agricultura ecològica, els socis de la cooperativa de distribució Hortec indiquen que els preus dels productes s'han incrementat notablement durant l'any 2000 i 2001 i han arribat a duplicar el seu volum de venda.

Una part de les dificultats que han travessat els petits agricultors amb les “crisis alimentàries” ha vingut donada per centrar en els mateixos productes — en aquest cas la carn de vedella— que els grans productors el gruix de la seva explotació, per tal de beneficiar-se de les subvencions a l'agricultura, amb la qual cosa han patit també les conseqüències. Tanmateix, l'efecte de la crisi s'ha deixat sentir tant en els punts de venda locals que proveeixen els productors de la comarca, a causa del prestigi que gaudeix la carn de la comarca entre la població local:

“Quan es donen casos tan dramàtics com el de les vaques boges no ens fa bé perquè perjudica a tot el sector. És una cosa molt escabrosa per tots plegats, però si que nosaltres quan venem carn a la carnisseria, quants més problemes hi ha d'aquest tipus més carn venem a gent de confiança, perquè saben que el vedell o la vedella morts són de garanties.” (Entrevista 15, Home, 39, Vall d'en Bas, 20/11/2000)

Tenint en compte aquest prestigi i malgrat que la major part de les explotacions ramaderes tenen un caràcter intensiu, a algunes zones com Santa Pau es planteja desenvolupar marques de qualitat que permetin diferenciar les produccions de carn de la zona, però encara no s'ha encetat una iniciativa local en aquest sentit.

“Amb la crisi s'han perdut molts diners per vedells. Els que tenen 400 o 500, imagina't! Per suïcidar-se i no són coses que tu puguis llençar. Els has d'anar aguantant encara que no vulguis ... Has d'anar apeixugant i ja està: és el dolent que té el bestiar” (Entrevista 29, Home, 42, Santa Pau, 5/4/2001)

Precisament a Santa Pau va produir-se a mitjan de l'any passat una polèmica, a causa de la promoció que es va donar l'abril de 2001 a la carn de vedella “Nova-Della”. Segons els pagesos de la zona, aquesta marca s'ha construït a partir de la imatge de qualitat de la zona, però indiquen que no és possible que la major part dels ramats inclosos sota aquesta denominació siguin criats en la zona de Santa Pau i Unió de Pagesos va amenaçar d'engegar accions legals contra aquesta marca:

“L'altra dia, quan van presentar la vedella de Caprabo, va sortir Unió de Pagesos denunciant que això és un frau, perquè només tenen 150 vaques que serveixen per ensenyar-les amb el vídeo i compten a comercialitzar 4.000 vedells, que amb 150 vaques és impossible que creixin, per la qual cosa 3.500 vindran de Polònia, de multitud de llocs. A més diuen que és vedella de Santa Pau.” (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2001)

Bona part de les responsabilitats de les crisi alimentàries són atribuïdes per part dels agricultors a les administracions, per la pressió exercida sobre els preus dels aliments:

“Per què ens han passat tantes desgràcies en temes alimentaris? Nomé shi ha una raó i un motiu i és que la gent o els governs o qui sigui han volgut una alimentació barata. Hi implico també al govern com a responsable perquè per tal que l'IPC no se'l dispari el pollastre ha d'anar a 120 PTA. Doncs per fer que el pollastre vagi a 120 PTA cal ficar gallinasa al pinso” (Entrevista 15, Home, 39, Vall d'en Bas, 20/11/2000)

Tanmateix, no és suficient per pal·liar l'impacte de crisis alimentàries de gran abast, com la de les vaques boges. Els beneficis que l'agricultura ecològica pot obtenir dels efectes de les crisis alimentàries no inclou al grup de productes afectat:

"Jo conec uns que fan vedella ecològica i amb aquesta crisi han rebut. El que passa és que no han perdut clients, però el consum estava per terra i seguien tenint problemes per vendre. La única diferència és que ara hi havia gent que no discutia el preu, però guanyar més clients no." (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

Els restauradors també van notar la crisi de les vaques boges durant l'any 2000. Malgrat que després d'un cert abandonament del consum en els restaurants, sobretot es va deixar sentir en els banquets:

"Quan una persona ha de triar per varies persones, llavors si que no volen vedella en el banquet. S'han de buscar diferents alternatives a la vedella. Ara en aquests moments, en els menús de banquet, cap té vedella. És diferent quan una persona decideix per ell sol que quan una persona fa un convit i decideix per altre gent." (GD 2, Dona, 27, Olot, 21/3/2001)

La situació que acabem d'exposar posa de manifest l'existència de greus problemes per la continuïtat a mig termini de moltes explotacions rurals a la Garrotxa. Paral·lelament, després de la crisi alimentària de les "vaques boges", diferents governs europeus, com el francès o l'alemany, han defensat les explotacions extensives i la necessitat d'avançar cap a la reconversió de les explotacions agràries a l'agricultura ecològica. Unió de Pagesos i altres sindicats agraris comparteixen la idea que cal una reconversió, però es decanten més per optar per l'agricultura integrada. Així, la SAT de la Vall d'en Bas ha optat per la producció integrada en els seus productes. El tipus de solucions que tots els agents apunten passa per una millora en la qualitat dels productes alimentaris de la comarca i consideren que la qualitat és el factor que pot garantir la continuïtat del sector primari, ja que si augmenta el valor afegit, pot augmentar el valor del producte en el mercat i resultar competitiu i rendible.

Canvis en la formes de producció: l'agricultura ecològica

L'agricultura ecològica és un subsector en expansió, tant a Catalunya com a la resta d'Europa. La producció ecològica es troba regulada pel reglament europeu (CEE 2092/91). La regulació a Catalunya de la producció depèn del Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE), creat el 1994.

El desenvolupament de l'agricultura ecològica a Catalunya és bastant recent. Malgrat que Catalunya va ser una comarca pionera en el desenvolupament d'aquesta forma de producció, actualment resta pel darrera d'altres àrees de la Península Ibèrica com Andalusia o Extremadura i dels països del centre i el nord d'Europa. A la dècada dels vuitanta, l'agricultura ecològica va veure's impulsada per neorurals i gent jove que s'incorporava a l'agricultura o que volia reconvertir les explotacions, dins d'un context també de desenvolupament del pensament i el moviment ecologista que va tenir lloc durant aquella dècada a Catalunya. Aquest primer impuls va suposar l'assoliment ràpid d'un cert volum de producció i una forta integració associativa, recolzat per la implantació de la primera escola especialitzada en agricultura ecològica, l'Escola Agrària de Manresa. Tanmateix, aquest impuls va experimentar un fort fre en la dècada següent. Segons diferents agricultors i ramaders que s'hi dediquen, aquest va venir motivat per la manca de suport institucional del govern autonòmic o per la manca d'interès per part dels grans sindicats agrícoles. Aquesta manca de suport institucional s'explica en part per una major atenció vers les indústries de transformació, vers el desenvolupament del turisme rural i també per una aposta més decidida vers l'agricultura integrada. Paral·lelament, en aquella mateixa dècada, comunitats autònomes com Andalusia o Extremadura van desenvolupar diferents línies de suport vers la producció ecològica, tant des de les administracions com des de les universitats i centres de recerca, que han permès a aquestes regions esdevenir capdaverteres en la producció i comercialització de productes no elaborats. Amb tot, aquesta situació s'ha començat a corregir en els darrers anys per l'atorgament de nous ajuts, en part gràcies a l'increment de la demanda sobre formes

de producció de qualitat derivada de les crisis alimentàries. L'increment recent de la superfície conreada ha estat considerable, especialment gràcies al suport donat per a la conversió en pastures. Pel que fa a la Garrotxa, s'ha experimentat un increment sostingut en el nombre d'explotacions i el total de superfície conreada, si bé són pocs els productors que disposin ja d'una producció orientada clarament a la comercialització i més els que desenvolupen una producció bàsicament d'autoconsum.

Els agricultors que es dediquen a l'agricultura ecològica a la Garrotxa es diferencien normalment de la resta perquè són vinguts de fora de la comarca i van incorporar-se al sector procedents de l'agricultura convencional o d'altres àmbits laborals, impulsats per la voluntat de trobar noves fórmules agrícoles que evitessin els efectes perversos de l'agricultura intensiva sobre el medi ambient i per trobar noves fórmules de viabilitat per a les explotacions agràries. En aquest sentit, comparteixen les inquietuds dels agricultors de la comarca:

"Tots tenim 40 anys però sí. Diguem que el "pagès autòcton", si la seva explotació no li va bé, no pensa en fer una altra cosa, lo que fa és, la pagesia aquí és ramadera, pues fa una indústria. Ara despues està sortint una gent jove que es plantegen fer agroturisme, aquestes coses... És qüestió d'anar plantejant altres coses... Els del fesol de Santa Pau són gent que ha buscat altres coses i hi ha gent que es comença a buscar altres coses. Tinc aquí un veí que se'n reia de mi perquè feia agricultura ecològica, i ell està treballant a la indústria i jo no." (Entrevista 16, Home, 43, La Canya, 20/11/2000)

Pot afirmar-se que les explotacions d'agricultura ecològica tenen molts elements en comú amb els petits productors de la comarca. Els productors ecològics coincideixen amb els altres en els seus anàlisis respecte el futur de l'agricultura a la comarca i a les dificultats per desenvolupar una agricultura econòmicament viable. Amb tot, els productors ecològics tenen una actitud generalment més optimista. En la majoria dels casos han invertit un gran esforç en posar en marxa una explotació agrícola des de zero i no a partir d'una explotació familiar preexistent i han aconseguit fer-les viables, malgrat els problemes comuns als altres pagesos i l'escàs suport institucional al seu sector. Els nous productors que es van incorporar fa pocs anys consideren que l'agricultura ecològica era l'únic subsector que els hi ofería alguna expectativa, ja que el mercat convencional es troba àmpliament cobert. Els productors consideren que la demanda de productes ecològics és creixent, però els problemes estructurals de l'agricultura a la Garrotxa constitueix per ells un fre en el desenvolupament de l'explotació i l'ampliació i diversificació de l'oferta alimentària.

Els productors ecològics d'horta són els més habituals a la comarca, però també hi ha productors de cereals —blat i blat de moro—, d'aviram i l'any 2000 s'estava posant en marxa una explotació de porcs ecològics. Alguns dels productors d'horta estan començant a elaborar conserves. Les explotacions d'horta acostumen a ser de dimensions petites i els agricultors consideren que es pot assolir un nivell de producció satisfactori amb tres o quatre hectàrees. Quan les explotacions són més grans, normalment els agricultors no la destinen tota l'agricultura ecològica. Pel que fa a la ramaderia bovina, alguns productors han valorat la possibilitat de reconvertir-se cap a la producció ecològica però fins ara no s'han donat casos en aquest sentit:

"Algunes explotacions tenen l'interès de reconvertir-se cap a una ramaderia més ecològica i d'això som conscients, de que ara que tenen bestiar aquí al Parc estan començant a veure que necessiten, que els hi falta, a que caldria que s'acollissin per reconvertir-se a un tipus de ramaderia més ecològica." (GD 4, Home, 35, Santa Pau, 7/5/2001)

"Jo ho he valorat però amb una explotació de 150 vaques és molt difícil. Ja es podria fer, ja es podria fer, però les condicions de la gent que treballa en ramaderia ecològica són d'explotacions molt i molt petites. Hi han motius tècnics que ho fan difícil. Quan engreixem vedells, trobar cereals ecològics és el més difícil que hi ha, perquè gent que es dediqui a fer cereals ecològics, hi ha molt poca. I jo fer un cercle tancat aquí de cereal i tot, suposaria fer un molí propi, perquè tampoc podria passar amb una cooperativa, és molt complicat. Caldria fer un plantejament a nivell global d'uns quants i fer-ho. A més joestic treballant amb una Q de qualitat i tampoc m'ha salvat de gaire amb les crisis." (GD 3, Home, 34, Santa Pau, 5/4/2001)

D'altra banda, diferents productors manifesten desconfiança ver les possibilitats d'integració de les produccions ecològiques als mercats agrícoles:

“La producció ecològica és molt loable i tenim socis que s'hi dediquen, però té unes possibilitats molt limitades. Així com les agrotigues porten molta gent que està disposada a pagar una mica més, a pagar molt més ja no n'hi ha tanta. És un mercat molt més limitat i molt més car. A més a més, fer ecològica amb totes les seves conseqüències és molt difícil de que ho sigui, perquè la gent ho és a mitges, hi ha molts que ho fan a mitges però nosaltres que coneixem bé el tema, doncs costa molt que ho sigui, perquè cosat, no és fàcil. Pel que fa als aspectes sanitaris, les patates per exemple, si agafen el mildiu i no el tractes, el fong passa a la patata i tu està donant al consumidor un producte infectat, suposadament sense masses problemes però infectat amb fongs i la gent se'ls està cruspint.” (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2001)

La comercialització dels productes de l'agricultura ecològica es realitza normalment per venda directa en els mercats locals o per cooperatives, quan es tracta d'hortalisses, com en el cas d'Hortec. Hortec és una cooperativa catalana de distribució de productes ecològics que va constituir-se el 1992. Actualment compta amb 23 socis. Els socis d'Hortec no estan obligats a entregar tota la producció a la cooperativa, sinó que tenen la llibertat de realitzar venda directa en el seu territori, com en el cas d'alguns productors garrotxins. Els petits productors acostumen a comercialitzar una part més important de la producció per la Cooperativa que per la venda directa o de manera incipient per servei a domicili, ja que de fet, en ocupar aquestes explotacions una o dues persones, dedicar hores a la venda significa reduir les hores treballades a l'explotació. D'altra banda, el cost superior dels productes d'agricultura ecològica sobre els d'agricultura convencional obliga a que l'associacionisme entre productors o la venda directa siguin els recursos comercials més freqüents —malgrat que no exclusius—, ja que la participació d'altres intermediaris els hi suposa un increment del cost final del producte massa elevat per una producció que ja presenta uns preus finals molt superiors als convencionals.

La sostenibilitat d'uns preus elevats és en part possible gràcies a la demanda creixent de certs segments de població urbana amb alts ingressos, ben disposats a pagar per uns productes als quals se'ls atribueix “més seguretat”, però també incideixen altres causes estructurals. Una és el petit volum del sector; altra la participació d'intermediaris, que com amb els altres conreus suposa un increment en el preu final d'un producte que ja presenta uns costos de producció més cars. Les principals diferències respecte als productes convencionals tenen lloc a la ramaderia, a causa del fort increment que genera haver de garantir un cicle totalment ecològic i que per tan inclou l'alimentació del bestiar i també de la major complexitat dels circuits de distribució i els costos de fer la traçabilitat. També s'afegeix el problema de la baixa disponibilitat de proteïna animal. Amb la producció de soja concentrada al continent americà, tota la soja ecològica cal exportar-la, especialment d'Amèrica del Sud, a uns costos molt elevats, de manera que resulta molt complicar dissenyar una dieta adequada per animals monogàstrics (gallines i porcs especialment). No tots els agents consideren que aquest tipus d'agricultura hagi de ser valorat segons els mateixos paràmetres que la convencional:

“És més car per la teva butxaca en el moment de pagar, però si sumem tots els costos ambientals que té l'agricultura contaminant, que tu també els estàs pagant, no és més cara.” (Entrevista 7, Home, 37, Santa Pau, 26/9/2000)

En una primera etapa, la manca de familiaritat dels productors amb la realització d'una agricultura sense productes químics va repercutir negativament en els seus productes, l'aspecte dels quals era molt menys atractius que els de producció convencional i es trobaven sotmesos a una producció baixa i irregular. Actualment, amb l'experiència acumulada pels productors, els intercanvis d'experiències, l'activitat de l'Escola Agrària de Manresa i la creació en el marc dels sindicats agraris o de les cooperatives de cursos de formació, aquests problemes s'han anat resolent progressivament. L'IES Garrotxa també ha fet contribucions intermitents a la formació en agricultura ecològica, però no de manera anual.

“Primer de tot hi ha un canvi a nivell professional del sector. Jo me’n recordo que els primers productes ecològics eren penosos, però es que era un problema de formació, de manca de coneixement, i de manca de professionalitat. Tu pensa que al sector d’agricultura ecològica cada any s’hi fica gent, que plega. En el cens de la Garrotxa hi ha molta gent que esta inscrita en agricultura ecològica, molt amb estètica hippy i així, però que no produeixen per vendre.” (Entrevista 16, Home, 43, La Canya, 20/11/2000)

“El problema de l’agricultura ecològica és que has de ser molt tècnic, has de ser molt bon agricultor. Hi ha un concepte molt equivocat del que és l’agricultura ecològica: consisteix en no tractar, en fer un seguiment, per exemple, d’ecologia de plagues; saber com estas nutrint le splantes, d’on et venen els problemes trobar-hi solucions... Has de ser molt preventiu” (Entrevista 7, Home, 37, Santa Pau, 26/9/2000)

També cal considerar que les variacions en el volum de la producció en el pas de la producció convencional és relativament sensible. Els índex de productivitat de les explotacions indiquen generalment una disminució en les més productives i un increment en les menys, juntament amb un estancament de la resta. En aquest procés, cal considerar un període d’adaptació que dura alguns anys, durant els quals es produeix l’acondicionament i reequilibri del sòl, que la disminució de la productivitat és més sensible. D’altra banda, una producció ecològica poc recolzada per la recerca o mancada sovint d’assessorament especialitzat l’exposa més a uns baixos rendiments dels conreus.

D’altra banda, moltes cooperatives s’ocupen de garantir que els seus socis, com en el cas d’Hortec, estiguin un any a prova per valorar si el producte que fan es de qualitat i si el soci s’integra bé en la demanda de productes que Hortec li fa. D’altra banda, el sector, a mesura que creix, està perfeccionant la regulació, a través d’un major desenvolupament de la normativa del CCPAE i el desenvolupament d’inspeccions més eficaces sobre les explotacions. Alguns informants indiquen que el CCPAE va ser un òrgan sense recursos i capacitat d’exercir les atribucions que li havien estat conferides.

Pel que fa a la normativa catalana de producció ecològica és el producte de l’adaptació de la normativa europea i alguns agents indiquen que han existit certs problemes d’adequació de cada país a la normativa comunitària. La normativa comunitària, com en altres casos, malgrat no presentar grans exigències, genera certes incongruències amb l’agricultura catalana, perquè està més adaptada a les característiques de l’agricultura del nord d’Europa que de la Mediterrània. Aquesta adaptació de la normativa als diferents països encara resulta més complicada en la ramaderia que en l’agricultura, per les diferències en els cicles de cria dels animals.

Un de les qüestions més rellevants des de la perspectiva normativa i en el desenvolupament de l’agricultura ecològica té a veure amb les llavors. A partir del 2000, la llavor havia de ser de producció ecològica —és a dir, havia de provenir d’una planta ecològica—, però la major part dels productors venen utilitzant en els conreus comercials varietats convencionals, per manca de disponibilitat de llavors ecològiques:

"Fins ara utilitzàvem llavor convencional perquè és la que trobàvem, però ara ja hi ha cases i fins i tot multinacionals que treballen amb llavors ecològiques." (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

Tanmateix, a partir del 2004 totes les llavors emprades en agricultura ecològica hauran de ser també ecològiques, en acabar la moratòria que actualment és vigent en aquest sentit. Una solució que alguns productors es plantegen és optar per la utilització de varietats velles de la comarca. Alguns productors desconfien de la qualitat d’aquestes llavors per garantir un bon resultat pels productes conreats o per l’adaptació als gustos actuals de la població local:

"Vaig provar varietats velles, però el consumidor està molt ben acostumat o encara que vulgui ecològic, si envies una cosa feta en agricultura ecològica però més o menys normalitzada,

encara, però pastanagues tortes no vol. I això és el que passa amb aquestes llavors, excepte si te les reproduïxes tu i les vas adaptant. Així prefereixo comprar-les, ja que les llavors que hi ha al mercat són bones i estan certificades ... Els problemes ja comencen per trobar llavors, ja que venen de cases d'aquí, no són multinacionals ... Les multinacionals no m'agraden, però si tenen la llavor i és més bona que l'altra, pues que vols que et digui" (Entrevista 23, Dona, 42, Santa Pau, 12/12/2000)

De fet, el procés de tipificació de varietats i certificació és extremadament complicat, complicació que encara augmenta més a causa de la normativa internacional sobre drets de propietat i que explica que el mercat de llavors resti en mans d'empreses multinacionals. La normativa és la mateixa per llavors ecològiques i no ecològiques i obliga que aquestes llavors siguin homogènies, netament diferent a les existents, que tinguin una utilitat agrícola i que mantinguin en el temps les seves propietats. En aquest context, els principals proveïdors de llavors provenen d'empreses del centre i el nord d'Europa i les varietats comercialitzades són millores de les d'aquells territoris. Els intents de fer planters resten en mans de col·lectius, alguns interessats en el manteniment de la biodiversitat agrícola, o bé d'algunes iniciatives més puntuals destinades a promoure les varietats locals, com ara la xarxa de llavors "sembrando e intercambiando", que també ha iniciat un procés de petició de modificació de llei per possibilitar la certificació de varietats locals o altres.

Entre les iniciatives que s'han engegat en aquest sentit a la Garrotxa, cal destacar la del col·lectiu Ecollavors. Aquest va néixer l'any 1999 a Sales de Llierca, amb l'objectiu de crear un graner de llavors, on actualment es classifiquen i s'emmagatzemen i s'empra un hivernacle per desenvolupar el planter. Aquest col·lectiu distribueix les llavors del planter entre la seva xarxa de col·laboradors, juntament amb uns consells i una guia de seguiment, per tal que cada col·laborador pugui aportar un bon nombre de llavors, que garanteixin la preservació i la distribució. L'any 2000 hi havien una trentena de cases col·laboradores i al graner hi havien 250 llavors d'espècies hortícoles. A banda d'ells, alguns productors amb una vocació clarament comercial ja han optat per utilitzar alguna d'aquestes varietats, com l'enciam del frare. La distribució dels productes de l'agricultura ecològica ha estat molt de temps orientada cap a l'exportació, en particular en les explotacions de dimensions mitjanes, però a mesura que aquesta s'ha anat estenent i que ha sorgit les crisis alimentàries s'ha anat ampliant el mercat intern. En canalitzar-se una part de la producció vers cooperatives com Hortec, el principal mercat al qual s'adreça acostuma a ser Barcelona i l'Àrea Metropolitana. Els principals receptors d'aquesta producció solen ser botigues de dietètica, mentre que en mercats municipals i supermercats la introducció encara és feble encara que en augment.

En producció ecològica, hi ha un retorn a l'estacionalitat dels productes però aquest no sempre és fàcil o possible. Els productors consideren que cal que la població s'acostumi novament a consumir els productes en el temps que correspon, però a alguns productes estacionals, com ara els tomàquets o els carbassons, se'ls hi exigeix una presència constant en els punts de venda. En altres casos, com les patates, les cooperatives han de fer una planificació de conreus en diferents zones de Catalunya, per tal que es produeixin en èpoques de l'any diferent. Un recurs freqüent és recórrer als centres de producció ecològica intensiva que hi ha al sud d'Espanya, per tal de proveir el mercat català. D'altra banda, l'adaptació a l'estacionalitat és major en el cas de la fruita i les hortalisses. En el cas del ou, les dificultats venen de la irregularitat de l'abastament, per la forta variabilitat de la producció d'ous en les gallines o la gran sensibilitat d'aquelles a les variacions meteorològiques. Pel que fa la carn de vedella, cal la producció és concentra en un nombre reduït de mesos.

Els productors coincideixen en afirmar que les garanties dels productes ecològics són, com el seu nom indica, "ecològiques", no pel que fa a la seva qualitat organolèptica. Amb tot, comparteix els avantatges de les produccions extensives i poden tenir la mateixa qualitat:

"L'agricultura ecològica que un producte sigui fet en agricultura ecològica no certifiques que un producte sigui organolèpticament extraordinari, el que assegura es que allò s'ha conreat d'aquella manera. El que passa es que a mes es troba, el productes al no tenir nitrats (el nitrogenat es orgànic), que no està amb urees ni hormones.. Clar, amb nitrats i aigua fas un producte molt més gros, però de sabor menys. Llavors t'ho has de ser molt professional

perquè les coses tinguin el seu puntet de gust i tal... De vegades és només una qüestió de maneig i també hi ha coses que no pots fer res, que és una qüestió de temperatura.” (Entrevista 16, Home, 43, La Canya, 20/11/2000)

L'eliminació dels productes de síntesi química abasta tots els herbicides i una part dels plaguicides. Els plaguicides que no són de síntesi química es basen, per exemple, en extractes de plantes que actualment s'estan començant a utilitzar en agricultura ecològica i no ecològica. El refús dels productes fitosanitaris és justificat pels productors com una resposta als efectes mediambientals de la intensificació agrícola i en ocasions com una forma de preveure possibles riscos per la salut. Consideren que les plagues en els camps no són un problema que requereixi de l'eliminació amb plaguicides, que d'una banda són molt cars i de l'altra poden tenir efectes perversos, com es l'augment de la resistència dels insectes o l'eliminació paral·lela dels depredadors naturals d'aquells i accepten que una part de la collita es perdi. Ara bé, també consideren, en aquest cas els productors d'horta, que la no utilització d'herbicides i pesticides és la causa principal de l'encariment dels costos de producció i un factor limitador de la superfície conreada per part de les petites explotacions, on treballa poca mà d'obra.

Els productors ecològics també tenen alguns avantatges importants respecte als altres. En primer lloc, les “crisis alimentàries” els afecten d'una manera lleugerament diferent. L'agricultura ecològica té un perfil ambientalista intrínsec, que els altre sistemes d'explotació intensiva no tenen. En sorgir com una alternativa als efectes negatius de la producció intensiva i a la seva lògica, les dificultats que aquella afronta repercuteixen un augment de la valoració dels productes ecològics:

“Els joves volen plegar (jo no sóc jove perquè tinc 42 anys però bé)”. No, el que passa és que no tens prou quota i fas un projecte. I com que no tens prou quota lletera no te l'aproven. Vols comprar quota lletera i te la deneguen perquè ets petit agricultor. I és clar, te'n dones compte de que només puguen els grossos. L'altra gent volen saber el que fas tu. La gent diu: “Ai collons, aquests se'n surten i són quatre arreplegats!” Perquè la gent creu amb nosaltres, no és més que això. Si féssim trampes...és que tot se sap.” (Entrevista 16, Home, 43, La Canya, 20/11/2000)

Ara bé, els productors consideren també que els mateixos problemes que han afectat la producció alimentària convencional també poden afectar a l'ecològica, a mesura que el sector es vagi ampliant i augmentin les possibilitats que es produeixin frauds. De fet, actualment ja es donen casos de productors ecològics que no segueixen adequadament la normativa. Altra amenaça potencial que alguns productors perceben és que es s'ampliï la producció d'agricultura ecològica en països africans, on la mà d'obra seria més barata i en conseqüència es podrien assolir preus més competitius amb les produccions locals. Des de la seva perspectiva, la reconversió del sector cap a l'agricultura ecològica i la potenciació dels productes elaborats artesanalment és una de les solucions pel sector i es mostren crítics en la conversió de les economies rurals cap a les activitats turístiques:

“La solució que jo veig a nivell global seria que les cooperatives aquestes pugessin una mica aquests artesans, (no els neorurals). Els pagesos normals que vulguin fer alguna cosa, doncs encaminar-lo una mica cap aquí. I que ells ho comercialitzin, això sí. Que hi hagi aquest tracte, que és el que ja fan, no? Almenys aquí a la Garrotxa. Ja sé que a nivell global hi ha altres problemes, però almenys els d'aquí hem de mirar de fer coses...perquè sinó no lliga la cosa. Jo penso que si volen fer alguna cosa per l'agricultura hauria d'anar per aquí. I si no va per aquí, fer camps de golf, restaurar les vivendes i engegar quatre vaques per fer paisatge.” (GD 4, Home, 38, Santa Pau, 7/5/2001)

Cal advertir que l'adopció d'uns models de producció intensius i de formes de comerç de llarga distància poden qüestionar algunes de les propietats que s'atribueixen als productes ecològics, atès que la producció ecològica disposa d'unes propietats específiques que li venen conferides per naturalesa —la no utilització de productes fitosanitaris— i d'altres addicionals, que se li suposen i que són significatives pels consumidors de productes ecològics. En part això és degut a que actualment l'agricultura ecològica es troba vinculada a circuits de comercialització curts, motiu pel quals els

productes poden ser collits en el moment òptim, comercialitzar-se de forma immediata i presentar una qualitat nutricional i organolèptica idònia. Si en la producció ecològica acaben imposant-se formes de producció intensiva, perdrà una bona part dels seus valors pels consumidors. En un context d'inici del desenvolupament d'aquest tipus d'agricultura, el transport a llarga distància pot motivar-se per la demanda que es realitza, tant pels menors costos dels productes en unes àrees que altres com per l'especialització d'algunes àrees en determinats tipus de productes, amb el risc que això comporta de perdre aquest valor diferencial, tan rellevant d'altra banda en la valoració dels productes locals.

La dinamització del producte agrari local: la SAT Vall d'en Bas i el cas de la patata

La Vall d'en Bas és considerada un dels territoris més fèrtils del Principat i segons alguns estudis, els més fèrtils. Actualment, és també el municipi que compta amb més pagesos de tota la comarca de Girona. En aquesta continuïtat de l'activitat agrària ha jugat un paper central la SAT Vall d'en Bas.

La Societat Agrària Transformadora Vall d'en Bas va crear-se a final dels anys vuitanta, per iniciativa dels agricultors de la Vall d'en Bas, però l'associacionisme dels agricultors de la Vall d'en Bas es remunta a l'any 1971, amb la constitució del Grupo Sindical de Colonización, que era la denominació sota la qual van optar per acollir-se als darrers anys del Franquisme, equiparable a una cooperativa. Poc temps abans, s'havia produït la famosa Concentració Parcel·lària de la Vall d'en Bas, que va significar la reducció del nombre de parcel·les agrícoles de 4.738 el 1967 a 897 (actualment només hi han 600). L'objectiu d'aquesta parcel·lació va ser ajuntar una multitud de parcel·les que havia de dimensions molt reduïdes i formar noves parcel·les més grans al voltant de cada mas. Els primers anys d'existència d'aquest grup van servir per utilitzar en comú maquinària necessària per a l'activitat agrària i transports comuns, fins que es va construir una fàbrica de pinsos. L'elaboració de pinso propi va servir per a cobrir el dèficit cerealístic de la comarca i també van començar a comercialitzar en comú la producció de bestiar per eliminar el cost dels intermediaris i aconseguir uns preus més ajustats.

Un altre conjunt de mesures transformadores de l'activitat agrària és van desenvolupar sobre la producció de llet. Fins a mitjan dels anys vuitanta, hi havia aproximadament 120 socis dedicats a la producció de llet i un nombre reduït de vaques. En aquesta situació i afrontant la imminent integració d'Espanya a la Política Agrària Comú, des de la SAT es va animar als productors a reconvertir algunes explotacions a la producció de carn, a substituir en algunes explotacions la raça de bestiar lleter per millorar-ne la productivitat i a que altres explotacions poc viables abandonessin l'activitat. A més a més, el mateix any d'entrada d'Espanya a la CEE, la SAT va afrontar la futura disminució de producció lletera amb la venda de llet fresca i formatges sota la denominació de les "Valls d'Olot".

En els darrers anys, no han cessat d'ampliar-se els serveis i les instal·lacions de la SAT. Actualment compta amb 350 socis, el 30% dels quals són de fora de la comarca i la mitjana d'edat es troba per sota dels 40 anys. Entre d'altres mesures, destaca la construcció d'una estació meteorològica o la importació de bestiar. També va fomentar la reintroducció d'alguns conreus, com ara els fesols de la tavella brisa, l'all de Banyoles, la ceba de Figueres, herbàcol per a formatges, farina de fajol per fer pa; la recuperació d'algunes fires antigues al a comarca de Girona i cursos de formació continuada per posar al dia els actius agraris (Aula Permanent de la Formació Agropecuària). Aquesta formació s'estructura amb l'activitat de l'IES Garrotxa i ambdues entitats complementen així les necessitats formatives. Finalment cal destacar que el paper de la SAT en el suport a la gestió de cadascuna de les explotacions del seus socis, a través de l'assessorament comptable, jurídic i laboral; la tramitació d'ajuts de la PAC; assegurances agràries; gestió de quotes lleteres, tramitacions del cadastre, entre d'altres qüestions.

Pel que fa a les experiències agrícoles, en els darrers anys, la SAT ha fet assaigs en el conreu del gira-sol, el fajol i el fesol. El gira-sol va plantar-se gràcies a unes subvencions que van atorgar-se al conreu, però no s'ha mantingut durant els anys posteriors. El fajol ha sofert els mateixos problemes per esdevenir un producte dinàmic que a la resta de la comarca, de manera que tampoc ha acabat constituint un producte de referència a la Vall d'en Bas. Pel que fa al fesol, va crear-se un centre de

recollida, manipulació i envasament per a la posterior comercialització i la denominació "Fesols de les Valls d'Olot", però malgrat que durant els anys noranta diversos productors van interessar-se per aquest conreu, actualment la producció ha minvat. Finalment, pel que fa a la producció artesanal, també han creat la marca "Verntallat", que inclou abasta producció d'embotits dels associats de la SAT i la ramaderia es troba diversificada entre oví d'engreix, boví de llet i boví de carn.

En distribució, la creació d'una xarxa d'agrobotigues ha esdevingut una de les grans novetats de la comarca, en constituir-se com a centre de distribució de productes agraris de qualitat i com a actuació lligada a l'agroturisme. L'èxit d'aquestes agrobotigues ha estat molt gran i ha atorgat a la SAT un suport al conjunt d'activitats que realitza gràcies als beneficis que generen. El sorgiment de les agrobotigues coincideix amb un període de retrocés dels comerços rurals tradicionals i de substitució d'aquells pels supermercats. En aquest context, les agrobotigues van decidir realitzar una oferta diferenciada, consistent d'una banda en oferir productes d'ús agrari (adobs) i de l'altra productes provinents del camp (pa, llet, llegum, carn, formatges i embotits artesans...). Aquesta iniciativa permet la comercialització directa dels productes alimentaris i constitueix un marc molt atractiu per al turisme de la comarca.

Actualment, la SAT Vall d'en Bas segueix estudiant la introducció de nous conreus que dinamitzin les explotacions del municipi. Un de les possibilitats que havien estat analitzant en els darrers temps era el conreu de soja, però de moment s'ha descartat per no recórrer a conreus amb llavors transgèniques:

"Hem estat mirant plantes de soja però no ha estat possible perquè no hem trobat varietats que no siguin transgèniques ... A la Pioneer, que és la primera productora mundial de llavor de soja, el 80 % ho eren i ells mateixos ens van dir que movent-nos en el 20% restant era difícil que coincidís el tipus de soja amb els cicles de la vall." (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2001)

Per que fa a produccions ecològiques, a la Vall d'en Bas aquests conreus són puntuals i pràcticament inexistents.

"Producció ecològica no hi ha massa... És un problema de rendibilitat també. Primer adequar-ho al públic i després que amb una activitat un s'ha de poder guanyar la vida. Si llavors aquell producte que ha arribat al mercat, amb una presentació moltes vegades no massa correcta, no pot pas estar a uns preus molt elevats perquè la producció és petit. Cal conservar un criteri de selecció i algunes pomes són corcades i aquestes coses ... Jo he vist coses en agricultura ecològica en un estat bastant lamentable ... La producció integrada té l'avantatge que el producte final sigui un producte amb el menor nombre de substàncies delicades i que sigui una cosa que permeti al pagès guanyar-se. I lo altre anirà venint conforme nosaltres assimilem aquestes noves pràctiques més respectuoses amb el medi i que augmenti la demanda d'aquests altres productes." (GD AL, Home, 44, Vall d'en Bas, 7/5/2001)

Atenent aquesta evolució, resulta evident que l'agricultura a la Vall d'en Bas ha experimentat un procés de modernització considerable, que ha garantit la continuïtat de la producció agrària a la zona i la renovació generacional dels agricultors i ramaders. A més a més, ha basat l'estratègia en una diversificació creixent de l'activitat, que inclou tant la producció com la comercialització dels productes i que abasta grans conreus, però també productes locals. En aquest sentit, resulta interessant la darrera experiència de conreu de la SAT Vall d'en Bas, la patata de la Vall d'en Bas.

La producció de patates en el conjunt de la Garrotxa havia retrocedit fins pràcticament l'extinció durant les darreres dècades i només un nombre reduït de pagesos comercialitzaven encara patates en els mercats locals. Així, una varietat vella com la patata mora ha esdevingut a la Garrotxa pràcticament marginal. Segons sembla per alguns censos elaborats dècades enrera, la producció de patata havia estat un conreu molt important a la vall, la qual cosa va fer pensar als responsables de la SAT que les condicions mediambientals podrien ser apropiades per orientar algunes explotacions cap aquest conreu. Així, la SAT va adquirir la maquinària necessària per mecanitzar els conreus i va edificar un

magatzem, on s'aprofita l'aire fred i la humitat de la nit per conservar-les a baixes temperatures i no haver d'utilitzar antigerminals.

El conreu de patata de la Vall d'en Bas s'ha realitzat mitjançant la producció integrada, respecte a la qual la SAT ha promogut l'elaboració d'un reglament per a la producció de patata integrada en el conjunt de Catalunya. L'agricultura integrada és una pràctica agrícola basada en la reducció de la utilització de productes fitosanitaris, mitjançant un seguiment local del conreu que permeti adaptar els tractaments a les necessitats de cada conreu i emprar-ne el mínims possibles. Paral·lelament, poden emprar-se tractaments preventius que també s'apliquen a les produccions ecològiques. La Generalitat, per part seva, ha aportat una subvenció a la producció integrada de patates. Actualment hi ha un interès i aplicació creixent de la producció integrada sobre les fruites, les hortalisses i els cereals que es conreen a la comarca de Girona i també s'estan duent a terme alguns projectes de recerca d'aplicació de producció integrada al Centre Experimental del IRTA, Fundació Mas Badia (Girona). L'opció per aquesta forma de producció i no per la producció ecològica té a veure amb la complexitat d'introduir nous conreus i amb les dificultats de conreu de les patates:

“És que la patata és un conreu difícil i la producció ecològica la poden fer productors que ho tinguin clar a nivell personal. És una filosofia, una opció personal o una vocació. I per altra banda, t'has de reciclar, t'has de professionalitzar, etc.etc. Per tant, quan introdueixes un producte a una comarca, com han fet amb les patates, que vols que hi hagin uns quants productors, que vols que s'hi afegeixin, per fer quilos, per comercialitzar, llavors costa molt involucrar a la gent amb el cultiu ecològic. Per començar cal que siguin finques petites una mica aïllades. No pots fer conreu ecològic a una plana, que tinguin al costat blat de moro. Llavors el que estan fent ara és treballar amb producció integrada, que ara és una mica la línia que s'està seguint, a les cooperatives de la Costa Brava, que s'està treballant amb producció integrada.” (Entrevista 9, Home, 42, Olot, 23/10/2000)

Efectivament, la producció integrada constitueix la forma de producció que grans sindicats i administració per garantir una producció agrària sostenible econòmicament i satisfer les exigències sanitàries dels mercats europeus. Un factor que ha incidit en l'opció per aquests conreus a les comarques de Girona té a veure amb les barreres a l'exportació que alguns països europeus imposen als productes que no acreditin una reducció en els tractaments fitosanitaris. Les pèrdues en la collita de patata integrada han estat xifrats per la Fundació Mas Badia entre un 10 i un 20%. La meitat d'aquesta pèrdua queda compensat per la reducció en fitosanitaris resultant de la forma de conreu, però la resta repercuteix en el preu, el qual varia també segons el volum d'inserció de la patata en el mercat. D'altra banda, el conreu de patata demana un seguiment més acurat que el de blat de moro, però els rendiments també són més alts. Els trets diferencials que s'atribueixen a aquesta patata no tenen a veure amb la varietat, ja que es conreen varietats comercials, sinó amb les característiques dels sòls i pel fet d'estar un temps més llarg sota terra, ja que es considera que la patata acostuma a guanyar en gust si és més vella. L'any 2000, la producció de patates va assolir els 2 milions de tones i hi havien 30 explotacions que en produïen.

La dinamització del producte agrari local: els fesols de Santa Pau

Ja hem indicat abans que la producció de lleguminoses era juntament a la de patates lleugerament més significativa que la de la resta de conreus menors. Una de les produccions de lleguminoses més importants són els fesols de Santa Pau.

Mentre la Vall d'en Bas ha iniciat un procés de substitució dels conreus de blat de moro per la patata, els agricultors de Santa Pau fa més d'una dècada que han posat l'èmfasi en la potenciació d'un producte propi i basat en una varietat vella. El fesol de Santa Pau constitueix actualment un dels productes locals més coneguts de la comarca i gaudeix d'una tradició arrelada en el temps. No es coneix quan va iniciar-se el conreu de fesols de Santa Pau, però es consideren un producte de conreu tradicional en aquesta zona. El fesol formava part de la rotació de conreus tradicional de la comarca i s'integrava en els camps de blat de moro, o bé quan aquell es plantava, o bé quan el blat de moro ja

havia germinat. A causa del retrocés de l'agricultura en el darrer terç del segle XX; la promoció de la producció de llet, de blat de moro i de carn, i de la no mecanització d'aquest conreu, el fesol va quedar reduït a pràcticament a l'autoconsum i en alguns casos, a la venda directa.

“És que a més a més vist des de fora...molts anys enrera se n'havien fet molts de fesols a Sta. Pau. No és una cosa d'ara. Però llavors va venir el temps que la llet va començar a valer diners, que les vedells valien diners, els xais també...I al ser una cosa més segura i això ser una cosa tan insegura i ni poder-se mecanitzar...i lo altre anar-se mecanitzant...la gent va anar tirant per lo altre.” (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

També durant aquest període, va començar introduir-se el conreu de varietats americanes, mentre que la varietat "tavella brisa" de mata alta retrocedia, en ser la floració més esgraonada i per tant també la collita, i necessitar-se asprar la planta —motiu pel qual es conreava a la vora del blat de moro—. Des de final dels anys vuitanta i començament dels anys 90, per iniciativa d'alguns pagesos de Santa Pau, va iniciar-se la recuperació i la dinamització del conreu i va constituir-se l'Associació de Conreadors de fesol de Santa Pau. En aquest moment, es va posar l'èmfasi en la mecanització del conreu i tant la SAT de la Vall d'en Bas com l'Associació de Conreadors de Santa Pau van adquirir durant els anys vuitanta i noranta màquines per batre els fesols. Posteriorment, la SAT va crear unes instal·lacions per fer la tria dels fesols que actualment utilitzen els dos col·lectius i que ha suposat una reducció en els costos de mà d'obra.

La superfície conreada per cada productor acostuma a oscil·lar entre 0,5 Ha i 5 Ha.. La productivitat per hectàrea es molt variable, ja que és un conreu molt susceptible als canvis climàtics i a l'acció d'algunes plagues, i depèn també de la qualitat del sòl on es conrea, però els productors calculen una mitjana de 1700 kg per hectàrea conreada. Amb tot, cal dir que els productors no realitzen un recompte acurat de la producció. La superfície total conreada és aproximadament de 50 hectàrees, però els productors consideren que seria possible pels terrenys disponibles gairebé duplicar la superfície conreada.

Les varietats pròpies de la Garrotxa són la tabella brisa de mata alta i de mata baixa, però sota la marca "fesols de Santa Pau" es comercialitzen tant aquesta varietat, com les varietats d'origen americà denominades "Michigan", més ben adaptades a les zones de conreu. Malgrat que la mecanització de la producció es completa, no ha estat possible pels productors dedicar el 100 % del conreu a la varietat "tavella brisa" de mata baixa. Segons el parer d'una bona part dels agents de la comarca, aquesta pràctica constitueix un frau al consumidor, en bona mesura perquè la distinció d'aquest fesol s'ha construït per l'atribució d'una qualitat superior a la varietat vella. Actualment, no existeixen dades precises per calcular quantes hectàrees hi ha plantades de cada varietat. Aquesta varietat no ha estat sotmesa a un procés de selecció i de millora genètica per adaptar-la millor al medi, que garanteixi millor la regularitat en el seu cicle productiu i corregeixi les grans oscil·lacions en el volum de la collita, com permeten fer les varietats americanes comercialitzades. Tampoc s'han consolidat els intents d'atorgar proteccions jurídiques al fesol, les quals, actualment, tampoc tenen un gran interès pels productors. A simple vista, la diferència entre els dos tipus de varietats es imperceptible i malgrat que la varietat americana és lleugerament més petita, en els conreus de Santa Pau els tamanyos es tornen gairebé idèntics.

Els productors que componen l'Associació són aproximadament 28. A diferència d'altres associacions de la comarca, no forma part de la fundació "Garrotxa, terra d'acolliment turístic". Entre els productors que s'hi dediquen, n'hi ha que practiquen la producció de fesol per agricultura ecològica. Aquests fesols ecològics, recentment, presenten un preu lleugerament superior als altres, motiu pel qual s'evita vendre'ls a les botigues de Santa Pau i s'envien a Barcelona. Aquests fesols inclouen l'etiqueta d'ecològic.

“A Santa Pau es podrien fer unes produccions de molta qualitat. Fer la transformació de tot el fesol de Santa Pau a ecològic pràcticament no costaria res. La porten d'una forma natural, fan un tractament víric i només a vegades una fertilització química, però es que amb el bestiar

que hi ha a la comarca és podria fer una fertilització orgànica ben feta, amb un programa de fertilització” (Entrevista 7, Home, 37, Santa Pau, 26/9/2000)

D'altra banda, alguns agricultors refusen la utilització d'herbicides i insecticides pel conreu del fesol, ja que consideren que la formació de males herbes i l'aparició de plagues es difícil de frenar. Les característiques diferencials atribuïdes al fesol de Santa Pau tenen a veure amb la terra on es conrea, la terra volcànica i les característiques climàtiques del municipi:

“Aquí hi ha una terra volcànica, lleugera, que fa que la terra sigui molt fina. Quan els cous són molt fins i aquesta és la gràcia del fesol de Santa Pau, que són fins, te'ls menge si són fins. En canvi, si el fas a terra argilosa la pela és més gruixuda. Aquests darrers es denominen aquí fesols de les Valls d'Olot” (Entrevista 7, Home, 37, Santa Pau, 26/9/2000)

Actualment la producció de fesol constitueix en les explotacions que s'hi dediquen un conreu complementari dins del conjunt d'activitats de les explotacions. Els agricultors que s'han incorporat a la producció agrícola en els darrers anys en la zona de Santa Pau no ho han fet convertint el fesol en el motor econòmic de l'explotació, ni tampoc ha permès la contractació de mà d'obra assalariada pel seu valor afegit. Com en altres conreus, la incorporació de mà d'obra és temporal i té lloc a l'època de la recol·lecció. Pels agricultors, els conreus més rendibles són els productes subvencionats i de fet, en el cas de Santa Pau, constitueixen la base de la seva explotació des de fa anys.

Per tots aquests motius, la producció de fesol s'ha expressat amb unes pràctiques productives i comercials diferents, que la fessin atractiva a l'agricultor, per tal que aquest fes l'esforç de fer-la viable. La comercialització queda en mans dels productors. Generalment, cada productor disposa d'una clientela pròpia, a la Garrotxa o a altres comarques gironines, que ell mateix proveeix. Es comercialitza a la comarca per la venda directa i en les botigues, fires, restaurants i agrobotigues. Alguns productors també disposen d'un intermediari que envia la producció a Mercabarna o a altres mercats més allunyats del lloc de producció. En cas que algun productor deixi de comercialitzar una part de la producció, altres membres de l'Associació s'ocupen de vendre-la. Aquests procediments són suficients per vendre tota la producció actual de fesols. El preu de venda del fesol es pacta entre tots els productors abans de la collita. La producció de fesol de Santa Pau es comercialitza i es ven tota.

L'Associació de Conreadors de Fesol de Santa Pau va promoure també la recuperació de la fira de Sant Antoni, que té lloc la segona setmana de gener, amb l'objectiu de donar-li un caire de fira del fesol. Aquesta fira va ser recuperada el 1990 i la celebració consisteix en la realització d'una degustació de fesols que s'encarrega als restaurants de la localitat.

Els productors han sabut aprofitar els trets diferencials d'aquest fesol i en haver-lo comercialitzat amb un suport mínim d'intermediaris i vendre absolutament tota la producció, han obtingut un producte de gran rendibilitat. En tant que la producció no ha superat un determinat llindar, ha estat possible la seva producció i comercialitzar-lo dins i fora de la comarca:

“Potser és una manera molt rudimentària però com que no és una producció molt i molt grossa, funciona, tens uns diners de primera mà, tu dones la cara sempre amb el client i botiguer... I no sé, poder si tots els productors haguessin omplert totes les hectàrees que hi ha per omplir, potser hauríem d'haver buscat un altre sistema. Però és que així el que hi posa una certa dedicació no en té de problemes.” (Entrevista 14, Home, 42, Santa Pau, 24/10/2000)

El fesol és un producte de consum com a ingredient principal en els àpats quotidians mentre la producció és al mercat. El de cocció de la varietat "tavella brisa" es força ràpid, d'uns 30 minuts, mentre que les varietats americanes triguen més. Els plats més conegut són el "fèsol amb botifarra esparrecada" i el "fesol amb botifarra del perol". Es consumeix a l'entorn familiar, sobretot com a àpat de migdia. Els restaurants de la comarca disposen habitualment de diferents plats basats en el fesol, alguns tradicionals com "fesols amb botifarra esparrecada" i altres de nova creació. Tanmateix, només

adquireixen els fesols als productors de Santa Pau. En el cas dels restaurants de Santa Pau, s'indica normalment que els fesols són d'allà en la denominació del plat.

Alguns agents territorials consideren que cal seguir treballant en el desenvolupament de la producció de la varietat tabella brisa i exercir un control exhaustiu del volum de producció de cada productor. L'IRTA va començar a treballar en la millora de la varietat tabella brisa, però no va donar els fruits esperats. Altre dels principals problemes que hi ha per ampliar el conreu de tabella brisa són les dificultats en la recol·lecció: les varietats Mixigan poden ser recollides amb una sola passada, mentre que la tavella brisa necessita més. Al marge de fixar i certificar la varietat, potenciar la producció de la varietat passaria per completar la mecanització i generar una producció de regadiu que incrementi el volum de producció. Alguns, però, opinen que els costos de fixar la varietat són excessius respecte a les expectatives de mercat. Malgrat això, existiria per exemple per part de restauradors la voluntat de potenciar la presència dels fesols als restaurants, però actualment consideren el producte massa car i amb una producció massa baixa i massa sensible a les variacions meteorològiques. Aquestes dificultats provenen de no disposar d'una varietat ben adaptada i pot generar altre mena de problemes, com un diferent grau de duresa que provoqui una manca d'uniformitat en el temps de cocció.

Altres formes de potenciació de la qualitat

La potenciació de la qualitat s'enfoca també sobre altres estratègies, segons el tipus d'explotació i les seves necessitats, sense adoptar una forma de producció ecològica o integrada. Pels ramaders, un dels àmbits d'actuació possibles el dona concentrar-se en l'alimentació dels ramats. Les formes d'alimentació del bestiar constitueixen un dels factors bàsics de la qualitat dels productes comarcals. La Garrotxa adreça una bona part de la producció agrícola als farratges, per la qual cosa diferents productors basen l'alimentació dels seus animals en la utilització exclusiva de farratges vegetals. Aquest és el cas de la Cooperativa La Fageda:

“No utilitzem pinsos compostos, ni utilitzem subproductes de mercat com polpes de fruita i totes aquestes coses que utilitza el gran productor lleter, que només fa llet industrial per vendre-la i intenta buscar la alimentació més barata possible per obtenir el màxim nombre de litres possibles. Nosaltres fem una llet que és per a nosaltres, per fer iogurts, i necessitem que aquella llet tingui unes quantitats de proteïnes i de greixos. Això es dona una mica per la genètica de la bèstia però sobretot per l'alimentació. Llavors utilitzem blat de moro, userda, ordi i farines dessecades. Això et dona la quantitat de proteïnes i greixos necessàries, sense afegits, sense utilitzar productes animals ... Llavors el que passa quan fas farratges naturals és que quasi tots els vegetals són pobres en proteïnes –hidrats de carboni en porten molts- i això ho superes afegint soja.” (Entrevista 6, Home, 41, Santa Pau, 26/9/2000)

L'atenció a l'alimentació del bestiar inclou a la Cooperativa la Fageda el seguiment de dietes diferenciades per part de les vaques. La dieta de cada vaca depèn de la producció lletera que cadascuna té a cada moment. Els farratges són preparats per la mateixa Cooperativa, que disposa de capacitat per emmagatzemar més de 3 milions de quilos de blat de moro:

“Cada vaca té una dieta diferenciada. El veterinari et diu si necessites dietes de producció, dietes molt més calòriques. Les vaques que estan al pic de la producció mengen això en gran quantitat i les que estan descansant mengen menys per no engreixar-se, perquè si estan descansant no estan treballant, i si mengen molt s'engreixaran i no es convenient ... Cada cop que treus una part de blat de moro has de fer l'anàlisi per saber si és correcte o no, perquè podia haver contaminació i matar les vaques. Llavors has d'estar constantment valorant la riquesa d'aquest producte, si està millor o pitjor fermentat, les calories que porten...” (Entrevista 6, Home, 41, Santa Pau, 26/9/2000)

La producció de pinsos de la SAT Vall d'en Bas va orientada també a la fabricació de pinsos de qualitat i s'adreça als ramats de la comarca:

“Aquí sempre hem fabricat pinsos molt nobles. Això ens ha fet de vegades poc competitius i no hem arribat a tot arreu en quilos, però sempre hem anat amb un pinso molt tradicional: ordi, soix, blat de moro i ja està. Fins i tot hem tingut clients que no els fem el pinso amb materials que no hi volem posar.” (Entrevista 15, Home, 39, Vall d'en Bas, 20/11/2000)

Considerant els valors mediambientals de la comarca i l'alt percentatge de territori que es troba recollit en el PEIN, el control de l'impacte de les activitats agroramaderes sobre el territori esdevé també una prioritat per alguns agents desenvolupar una oferta agroalimentària de qualitat i la defensa de criteris de desenvolupament socioeconòmic basats en la sostenibilitat. En aquest sentit, el paper del PNZVG és essencial, ja que com a responsable de la gestió del territori estableix unes limitacions a les activitats que s'estableixen a l'interior. Unes limitacions que no sempre sembla que es respectin:

“Diria que som l'únic veí del Parc que funcionem com cal. Som els únics que els hi tenim respecte. Tenim que ser amics, no ens tenim que fer mal i si vosaltres teniu unes normatives, nosaltres les complim a rajatabla.” (Entrevista 6, Home, 41, Santa Pau, 26/9/2000)

En el marc d'un procés d'intensificació de la ramaderia, la concentració dels ramats genera problemes de diferent ordre segons el tipus de bestiar establert. Els problemes mediambientals associats a les cabanes de vaques lleteres venen donats per la seva concentració, que posen en perill la qualitat de les aigües superficials a causa dels excrements líquids i sòlids. Per aquest motiu, el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa estableix una limitació a la quantitat de bestiar segons el tipus de granja de vaques de què es disposa. En el cas de la Cooperativa la Fageda, la limitació s'estableix en 300 animals productors aproximadament. La Cooperativa disposava el novembre del 2000 de 172, per la qual cosa tenia un marge suficient d'ampliació de producció, el qual, d'altra banda, estava disposada assolir. Els animals que no són productors, és a dir, vedells de menys de 3 mesos, vaques en descans de producció o vaques en estat de prepart, són establertes en una altra granja. Aquesta ampliació anirà acompanyada d'altres mesures, com ara l'ampliació dels magatzems del blat de moro i la construcció d'una nova bassa de purins.

Des del Parc Natural es considera que cal potenciar la reconversió de les granges de bestiar, ja que la intensificació de les produccions agràries està generant també alguns efectes perversos a zones fèrtils, com ara la Vall d'en Bas.

“Els tractaments veterinaris, els pinsos i tot plegat són pràcticament ecològics. Canviar sectors que són irreconvertibles com són les granges integrades de porcí és impossible, en canvi aquí la major part de la producció que hi ha —excepte aquesta integrada— seria molt fàcilment convertible.” (Entrevista 7, Home, 37, Santa Pau, 26/9/2000)

“S'han fet uns estudis de sòls i s'ha vist que l'ús de maquinària pesada està segellant els camps, impermeabilitzant-los o provocant que no hi hagi tanta infiltració d'aigües a través dels camps ... És una conseqüència a llarga de tot aquest procés” (GD 4, Home, 35, Santa Pau, 7/5/2001)

La situació de les varietats locals

Fora del fesol i la patata, és difícil parlar de productes locals en agricultura i ramaderia que no siguin marginals. Els esforços per potenciar altres varietats no han estat gaire exitosos ni nombrosos.

Un dels productes locals agraris que tradicionalment s'han conreat a la comarca i que actualment avui s'ha recuperat el seu conreu és el fajol. El fajol és un cereal blanc, panificable, que formava part dels sistemes de policonreu de les explotacions de la comarca i que presenta algunes propietats interessants des del punt de vista agrícola, com ara l'estímul de la posta d'ous. Durant la segona meitat del segle XX, el seu conreu va abandonar-se pràcticament, però entre els anys vuitanta i sobretot noranta es va reprendre. En constituir un element paisatgístic tradicional, alguns informants

van indicar que la producció de fajol ha estat estimulada en part per alguns artistes locals. És un cereal que requereix més reg que les espècies convencionals i que és molt sensible a la utilització de productes fitosanitaris.

El seu ús més freqüent ha estat l'elaboració de farinetes, les farinetes de fajol, un menjar tradicional que actualment encara es consumeix i que alguns productors conreen i comercialitzen ells mateixos. Malgrat que el consum de fajol encara té lloc en farinetes, han aparegut nous usos, com el pa de fajol que s'elabora en un forn d'Olot. Un altre forma de consum de fajol és en gra i amb aquesta finalitat es comercialitza en algunes botigues de dietètica. Paral·lelament, també han aparegut nous plats basats en el fajol, que es comercialitzen en els restaurants de la comarca, en particular en els restaurants de la marca Cuina Volcànica. Fins i tot s'han realitzat projectes de recerca per valorar l'adaptació del fajol a productes autòctons gironins basats en altres cereals, com les coques, però els resultats no han estat fructífers.

Actualment, els intents de dinamitzar el conreu del fajol no han acabat de quallar. El nombre de productors que s'hi dediquen és molt reduït.

“Va passar una temporada al començament que es revifava, però ara la impressió que dona és d'estar estancat. Potser no ha arribat a mínims però tampoc no ha augmentat.” (Entrevista 14, Home, 38, Santa Pau, 24/10/2000)

El volum de fajol que es comercialitza i s'empra en hosteleria es inferior al que es produeix i una bona part s'importa. No existeixen llavors comercials de fajol, motiu pel qual es conrea pocs llocs. Les àrees d'on prové fonamentalment és la Bretanya i, sobretot, Ucraïna.

Aquestes dificultats envolten molts intents de dinamitzar productes locals. Altre producte que alguns productors han pensat en dinamitzar és la ceba de Sant Francesc. Aquesta ceba és un ceba blanca, particularment dolça, que tradicionalment es comercialitzava al mercat d'Olot i que encara es conrea de manera marginal a la zona de Santa Pau. Fins i tot en el moment de constitució de la marca Cuina Volcànica va considerar-se la possibilitat d'integrar-la dins la marca, però el seu baix volum de producció i el poc èmfasi que els productors han posat fins ara en la dinamització no ho ha fet possible de moment.

"Ara hi ha alguns que tenen el cuc de fer-ne una mica més de la que necessiten i van provant maneres de conrear-la, però de moment és una cosa latent encara." (Entrevista 14, Home, 42, Santa Pau, 24/10/2000)

Pel que fa a la fruticultura, Es considera habitualment que aquesta pràctica era bàsicament per l'autoconsum, encara que de fet existia una part de la producció era comercialitzada a la comarca i a comarques properes. Segons Guillem Arribas, per a dues famílies de Riudaura i Bianya, la venda de la fruita arribava a representar un dels principals ingressos econòmics, en vendre-les respectivament a Ripoll i Camprodon respectivament, i també al mercat del Rengle d'Olot es comercialitzava aquesta fruita (Arribas: 1994,3). Els arbres fruiters, localitzats tradicionalment a les terres marginals, especialment als marges dels camps i les vores dels camins, van anar extingint-se progressivament durant les remodelacions viàries o la conversió del terreny agrícola (Arribas: 1994, 2).

Pel que fa a l'horticultura, les varietats velles recollides per Guillem Arribas (Arribas: 1995), més de 60, mostren la riquesa hortícola de la comarca. Abasten varietats diverses de blat de moro, bitxo, carbassa, carbassó, ceba, cirereta, cogombre, col, escarola, enciam, herba col, fajol, fragues, meló, mongeta, nap, nyàmera, patata, síndria, tabac i tomàquet. Actualment, a majoria han desaparegut o esdevingut molt marginals. Amb tot, encara resta un petit nombre de productors que encara es dediquen a conrear algunes d'aquestes varietats en els seus horts i a dur-les als mercats locals. També algun productor ecològic s'han interessat per aquestes varietats i en produeixen, però només puntualment accedeixen a la comercialització. Malgrat les possibilitats de les varietats velles conservades al Centre de Conservació, actualment encara no s'han traslladat varietats a la producció agrària de la comarca, ni s'ha treballat en millorar aquestes varietats. D'altra banda, els agents

informen que els centres de conservació no desperten un gran interès per part de les institucions polítiques i científiques. Pels agents dedicats a la conservació, les varietats velles podrien ocupar un lloc a la gastronomia per les seves especificitats. Segons Guillem Arribas, la conservació i estudi de les varietats velles oferia diferents possibilitats. Els principals avantatges de les varietats comercials és el seu rendiment, l'elevada productivitat. Els avantatges de les varietats velles serien uns altres i el propi Guillem Arribas considera que la dinamització d'alguna d'aquestes varietats tindria un gran interès:

"Es diu que aquestes varietats no són productives. Això és una enganyifa. No és una enganyifa que no siguin productives, el que és una enganyifa és la productivitat. O sigui, quan es diu que una varietat és productiva, es fa referència a la capacitat que té aquella varietat d'acumular aigua en els seus teixits. I això fa pes, de manera que allò que estàs fent és vendre aigua a preu de blat de moro. És el mateix cas que la carn hormonada, simplement, el que fa és que tingui més aigua el teixit. El fiques a la paella i fa "ssssss". Lo que has comprat a un preu tot és aigua. Més o menys, aquesta és la gran enganyifa de la productivitat. S'ha passat d'una agricultura podríem dir artesanal a una agricultura industrial en tot el que són els mecanismes de producció, i surten productes industrials. És molt discutible. Quina és la finalitat de la producció agrícola? L'alimentació. Però l'alimentació, què és? La nutrició, no? I més i quan aquestes varietats a nivell comercial mai podran competir amb les varietats millorades. Mai. En quant a quilos és impossible, però sí en quant a qualitat o com a reserva .. De totes aquestes fruites, jo n'hi ha cinc o sis que les veig clares i sobre les que treballaria i faria plats. La resta de varietats es podrien mantenir per criteris genètics, perquè ni jo me les menjaria. A ni vell comercial poden no tener interès, però a nivell científic sí, i sobre aquelles sis varietats podríem fer productes diferenciats, reconeixibles, que la gent quan vingui aquí i en mengi que digui: això es troba aquí." (Entrevista 7, Home, 37, Santa Pau, 26/9/2000)

CONCLUSIONS

La producció alimentària local es veu doblement perjudicada per les polítiques agràries europees: d'una banda, perquè encara conserva una caire fortament productivista i les produccions que promou no s'adapten bé als paisatges ni a les agricultures mediterrànies; de l'altra, perquè les polítiques de desenvolupament territorial, en apostar per la multifuncionalitat de l'espai rural, subvencionen una activitat econòmica adreçada al turisme que no frena l'expulsió de mà d'obra del sector. Amb tot, les respostes que es donen des del territori poden incidir en el sentit que cobren aquestes polítiques i orientar les subvencions al desenvolupament a cobrir les necessitats de les zones i la població rural. Algunes per motius obvis, ja que l'accés a la propietat o el foment de l'ampliació de les explotacions només pot ser executat des del territori. Altres mesures poden aprofitar-se del suport al desenvolupament del territori, com tot el que fa referència a la millora de les infraestructures i els serveis públics.

L'aposta pels productes locals es manifesta de dues maneres ben diferenciades a la comarca, pel que fa als productes agraris. Una la representa la patata de la Vall d'en Bas, és a dir, una forma de producció ben adaptada a les condicions que es desenvolupa la producció agrària actual. L'associacionisme entre els agricultors de la Vall d'en Bas ha permès desenvolupar un procés intens de modernització agrària i realitzar un canvi d'escala en la producció, que es consolida sobre les línies estratègiques de desenvolupament fomentades des de l'administració central, en aquest cas l'agricultura integrada, i que està obrint vies de mercat a la província de Girona i a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. D'aquest exemple convé retenir dos aspectes importants i cabdals en la dinamització de productes locals: la importància de recolzar la comercialització en primer lloc sobre els circuits curts i el fet de disposar de circuits de distribució pròpia i de comercialització directa (agrobotigues). El model de producció de la patata es caracteritza per l'adaptació a les regles de l'economia actual, però al mateix temps també aprofita també la lògica de desenvolupament dels productes locals, una combinació que de moment li està donant un bon resultat.

Podria afirmar-se que la patata és l'únic producte local que no es desenvolupa sobre unes lògiques alienes als models hegemònics de distribució i comercialització. La resta de productes locals es troben

en una altra situació. El cas del fesol de Santa Pau és un exemple bastant diferent. La integració associativa dels conreadors de fesol no s'ha orientat d'una manera tan sistemàtica sobre les exigències de l'agricultura actual. Les diferències respecte la patata són evidents: la mecanització del conreu no es completa; el volum de producció és més petit; la importància del producte en el context de l'explotació és menor... Amb tot, el fesol funciona bé com un producte local, en primer lloc perquè es reconeix com a tal i en segon lloc perquè es valora com un producte de qualitat. Part d'aquesta valoració ve donada per la qualitat especial que se li associa pel fet d'haver-se construït en part sobre una varietat local vella i per ser conreada en terra volcànica, però la bona comercialització del producte s'ha basat, a més d'en la demanda existent, en l'existència d'un sistema de distribució propi.

Des d'una certa perspectiva, podria dir-se que el conreu del fesol es troba en una situació d'*impass*. Actualment el fesol no ha esdevingut un producte suficientment important com per contribuir eficaçment a invertir per sí sol les inèrcies que es donen entre els agricultors de Santa Pau, que van reduint progressivament el seu nombre. Aparentment, el producte podria dinamitzar-se considerant una ampliació de la superfície de conreu, mitjançant un increment en el nombre d'explotacions que s'hi dediquen o de la superfície conreada a les explotacions que en conreen. Però l'actitud dels productors de fesol denota un cert desencís respecte a les possibilitats de l'agricultura a la comarca. Es valorin com es valorin, les preocupacions per les dificultats d'accedir a la propietat i la renúncia explícita de molts a seguir reproduint l'explotació per via familiar és un resultat dels problemes estructurals que venen afectant en les darreres dècades a l'agricultura europea i una resposta davant la manca de suport institucional vers aquest tipus d'agricultura. Fixar la pagesia en el territori representa avui potenciar les estratègies que els propis pagesos desenvolupen, especialment aquelles, com en aquest cas, que tenen possibilitats reals de veure's dinamitzades. I al marge que altres zones, com en el cas de la Vall d'en Bas, les iniciatives s'adaptin millor a les regles del mercat. I considerant que en el discurs institucional, tant a Catalunya com a Europa, es considera necessari frenar l'abandonament dels conreus. En aquest sentit, un suport que podria mostrar-se efectiu és reprendre la recerca per tal de millorar i adaptar la varietat tavella brisa.

D'altra banda, el fesol de Santa Pau també es susceptible de ser potenciat des del territori amb criteris diferents dels que s'han manifestat fins ara. El fesol ha estat criticat per basar part del discurs en l'existència d'una varietat vella que suposadament garanteix una millor qualitat que les varietats comercials, quan s'afirma que de vegades s'etiqueta fesol de Santa Pau fet amb les varietats "Michigan" i la diferència entre tots dos preus i els costos reals de producció és molt important. Aquesta és, doncs, una situació que la millora de la varietat pot resoldre d'una manera efectiva. Però els agents també tenen l'opció de recolzar el discurs en propietats menys discutibles d'aquests productes. A la Garrotxa s'està construint una imatge de qualitat comarcal —i de qualitat dels productes alimentaris— sobre els valors mediambientals (qualitat dels sòls, clima...). Per tant, si bé una varietat pot ser organolèpticament millor que l'altre, també és cert que ambdues comparteixen un fet diferencial respecte a altres fesols, la qualitat mediambiental que dona la comarca. I tots dos poden ser fessols de Santa Pau, en la mesura que aquesta denominació només defineix *per se* un àmbit geogràfic concret, no unes formes de producció determinades. No oblidem també que el fesol és un dels productes que es perceben més clarament com a locals per la població local i visitant. Considerant tot això i el fet que el fesol esdevé un producte imprescindible d'una cuina que pretén construir-se sobre el producte local, hi han dues possibilitats clares, també es possible reformular les propietats i la imatge del fesol, traslladant el discurs de la varietat vella a una insistència major sobre els valors mediambientals que atorga la Garrotxa. Uns valors que podrien veure's enfortits si els productors, amb el suport del Parc Natural, estudiessin, per exemple, reconvertir les explotacions a l'agricultura ecològica o el mateix Parc Natural garantitzés unes pràctiques productives poc agressives amb el medi ambient.

Pel que fa al desenvolupament de l'agricultura ecològica, atesa la seva importància creixent, pot esdevenir també una eina de dinamització dels productes locals. Actualment la producció encara es mostra feble a la Garrotxa. La major part de les explotacions són per l'autoconsum i la venda directa. Només alguns productors comercialitzen la producció fora de la comarca. Les produccions ecològiques experimenten els problemes generals citats i altres d'específics: poca recerca agronòmica sobre producció ecològica, costos de producció elevats i poc suport institucional a productors

ecològics. La incorporació creixent de gent a l'agricultura ecològica també ofereix expectatives per una potenciació d'una producció de caire local. Malgrat que moltes de les explotacions no vagin més enllà de l'autoconsum, que els productors estiguin majoritàriament al marge de les accions dinamitzadores que tenen lloc en àmbits comuns de la comarca i en particular de l'AGTAT, des del moment que els agricultors adverteixen que la professió d'agricultor corre el risc de desaparèixer, convé aprofitar aquells àmbits on sí creix i mirar de promoure un acostament cap a unes estratègies d'oferta comarcal. L'individualisme que pot atribuir-se al productor ecològic no deixa de ser molt relatiu: quan les cooperatives de distribució ecològica han atret la producció ecològica ho han fet en virtut de la seva capacitat comercialitzadora, per la qual cosa si els agents de la comarca ofereixen vies de comercialització, en particular a través de mercats i restaurants, els productors se sentiren igualment atrets. Un altre problema és assolir els nivells de producció una oferta creixent i aquí és on cal considerar l'habilitació d'espais agrícoles a les zones més desfavorides. En un moment on el Consorci de l'Alta Garrotxa està promovent la recuperació d'aquell territori, es necessari incloure propostes de desenvolupament adreçades a fomentar l'establiment de noves explotacions. Evidentment això implica una adequació dels serveis i les infraestructures, però això no té perquè ser un problema irresoluble, en tant que el desenvolupament comarcal es concep globalment i es busquen suports institucionals dirigits als suports institucionals, que també poden servir a aquests objectius.

La producció ecològica, encara que no exclusivament, és avui el sector més clarament interessat en la recuperació i dinamització de varietats locals. Malgrat que avui tingui encara poc pes específic dins del conjunt de l'agricultura comarcal, pot ser a mig termini un sector important, que d'altra banda pot frenar i reimpulsar la producció d'horta a la comarca. Amb tot, que l'horta ecològica es desenvolupi en major o menor mesura sobre varietats velles dependrà del treball científic que es realitzi amb aquestes varietats. Sempre hi hauran agricultors disposats a treballar amb varietats velles, a intentar desenvolupar planters o a conservar-les, per apostar fermament per elles requereix començar a treballar en la millora d'aquelles varietats, no només conservar-les. És aquesta la manera més segura de generar-ne la recuperació. Plantejar, per exemple, als productors de patata de la Vall d'en Bas que experimentin en alguns conreus amb varietats de patata mora pot ser una opció atractiva, però no sembla que encaixi bé ni en els seus interessos ni en les seves estratègies, excepte en el cas que es generés prèviament una demanda d'aquest tipus de patata. La qüestió seria saber si realment es pot generar una demanda de productes locals. Un sector que aparentment podria generar demanda són els restaurants. Quan les varietats velles de blat de moro garantitzarien una major qualitat del farro que amb les varietats comercials, convé fer un anàlisi entre productors i restauradors sobre la possibilitat de generar una demanda per part dels restaurants. El mateix passa amb els naps si s'aposta preferiblement pels naps negres. L'opció dels contractes entre productor i restaurant sembla eficaç per aconseguir-ho, però no és estrictament necessari que els contractes s'estableixin entre dues parts. La solució segurament depèn de les estratègies que els propis productors elaborin en el futur per oferir aquesta regularitat o del suport i les oportunitats que aquells tinguin per consolidar una activitat que realment serveixi per articular una oferta alimentària per a la població local i visitant. Amb tot, remarcuem novament que els principals precursors d'aquestes varietats, a banda dels pagesos que ja treballen amb elles, han de ser aquells que les coneixen i les han estudiat i potser caldria que el Parc Natural insistís en la promoció de l'interès d'aquestes varietats.

Pel que fa a la ramaderia, resulta interessant el paper d'aquesta en el desenvolupament d'algunes produccions locals, en particular sobre productes elaborats. El cas més significatiu és el dels iogurts la Fageda, on la qualitat de les matèries primeres es potencia a través de l'alimentació del bestiar i ha aprofitat al màxim les oportunitats de comercialització que ha tingut la seva producció. Amb tot, les produccions ramaderes bàsiques —la carn i la llet— no han consolidat un producte local amb una qualitat netament diferenciada. Malgrat que es valora la qualitat de la carn a la comarca, la inexistència d'uns marcadors diferenciats eficaços ha causat també una caiguda del preu de la carn durant la crisi de les vaques boges. Pel que fa a la llet, la població local valora la qualitat de la llet per sobre de la de les grans marques, però això no significa que aquesta es fonamenti en unes pràctiques productives, pel que fa a l'alimentació o les condicions de les produccions, homogènies.

D'altra banda, cal pensar que la identificació de productes i comarca és necessari que sigui acurada, perquè ha d'estar associada a uns productes locals, la qualitat dels quals estigui garantida. Un dels productes que pot donar problemes en aquest sentit és el porc. En ramaderia, els models de producció intensiva de porcí gaudeixen d'un desprestigi creixent que pot qüestionar la imatge dels productes i plats que es construeixin sobre aquesta producció, com els embotits o la Cuina Volcànica. És veritat que els embotits ocupen, en la població garrotxina i en la visitant, un espai molt important pel que fa a valoració positiva, però no es poden obviar alguns corrents nous que van en sentit contrari, des de l'impacte dels purins sobre el medi ambient fins els casos de pesta porcina. Per aquest motiu cal valorar si la producció del porc no seria convenient construir-la a mig termini sobre granges dedicades a criar porcs de raça, amb un procés de cria i d'alimentació ben controlat. La cria de porc a partir d'uns paràmetres ben definits de qualitat pot ser una manera de marcar amb un distintiu diferenciat l'elaboració d'embotits garrotxina i la cuina de la comarca. El porc a Catalunya, a hores d'ara, és una indústria, i la producció d'embotits també. Certament, aquest línia de treball té un doble problema: la important presència de produccions intensives de porcí a la Garrotxa i el elevats costos per desenvolupar granges de porcs de qualitats i amb un procés de cria i d'alimentació ben controlat. En bona mesura caldria un suport institucional ferm, igual que succeeix en altres comunitats autònomes: a Canàries, el suport a la cria de porc negre ha permès impulsar una cria de porc de més qualitat, a la qual els restaurants locals poden accedir sense un cost elevat. Hi ha exemples d'elaboradors que estan treballant les matèries primeres en aquest sentit que podrien potenciar-se tant per la producció de carns fresques com d'embotits, malgrat les dificultats que suposa reconvertir les granges de porcs intensives.

A manera de conclusió, val a dir que en definitiva, la continuïtat de les activitats agràries pot dependre de maximitzar les oportunitats de desenvolupament de totes les formes disponibles d'agricultura, tant les regides per la lògica del mercat, com les regides per altres lògiques. És un procés que cal encetar amb rapidesa, ja que com diu un informant:

"L'abandonament del camp és pot fer amb molta rapidesa, però retornar-hi resulta enormement complicat". (Entrevista 9, Home, 42, Olot, 23/10/2000)

BIBLIOGRAFIA

Arribas, Guillem: *Varietats velles dels arbres fruiters a la Garrotxa*. Olot: Ajuntament d'Olot, 1994. Monografia inèdita dipositada al Centre de Documentació del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

Arribas, Guillem: *Varietats velles de les plantes hortícoles a la Garrotxa*. Olot: Ajuntament d'Olot, 1995. Monografia inèdita dipositada al Centre de Documentació del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

Caixa d'Estalvis de Catalunya: *Anuari Econòmic Comarcal 2001*. Barcelona: 2001.

Doñate i Sanglas, Ignacio: "La regulació de la Política Agrària Comunitària", a *L'Agricultura a l'entreforc*, 18, 1997

Etxezarreta, Mirem: *El desenvolupament rural integrat*. Barcelona: Quaderns Rurals, 1987.

Etxezarreta, Mirem: "Las políticas de desarrollo rural integrado y la agricultura familiar", a *La agricultura familiar en España. Estrategias adaptativas y políticas agropecuarias*. Lleida: Ed Universitat de Lleida, 1997,

Gabinet tècnic: *El sector agrari a Catalunya. Evolució, anàlisis i estadística (1986-2000)*. Barcelona: DARP, 2000.

Institut Cartogràfic de Catalunya: Garrotxa. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona: Col. Atlas Comarcal de Catalunya, 2001.

Malgesini, Gabriel: "El proteccionismo agrícola, el GATT y el comercio mundial: historia y perspectivas" a *La economía mundial en los 90. Tendencias y desafíos*. Barcelona: Icaria-Fuhem, 1994.

Tamanes, Ramón: *La Unión Europea*. Madrid: Alianza Editorial, 1999..

Unió Europea: *La carta europea del turisme sostenible als espais protegits*. Barcelona: Departament de Medi Ambient, 1999, 19 p.